

Rok Poles

Rok Poles je arhitekt, ki živi in dela v Šaleški dolini.

**»VASA SAVIČ, VELIKO DETE
IZ TOPOLŠICE IN NAVDUŠENI
DELAVEC«¹**

**OB STOTI OBLETNICI
PRIHODA DR. SAVIČA
V TOPOLŠICO, 1922–2022**

Prispevki k poznavanju življenja in dela dr. Vase Saviča, najuglednejšega ftiziologa-kirurga v Kraljevini Jugoslaviji, tvorca in vodje sanatorija v Topolšici med obema vojnama, ter njegove asistentke prim. dr. Marije Kučera.

Na kratko o prispevku

3. 2. 1939 so slovenski časopisi² poročali o dvojnem samomoru nekdanjega šefa sanatorija Topolšica dr. Vase Saviča, prve avtoritete med protituberkuloznimi zdravniki v Jugoslaviji, in njegove asistentke prim. dr. Marije Kučera; poročila niso pre-

¹ Janković, Dr. Vasa, str. 32.

² Jutro, 3. 2. 1939, str. 3: Tragična smrt dr. Vase Saviča in njegove asistentke dr. Marije Kučerjeve. Slovenec, 3. 2. 1939, str. 3: Žalostna smrt dr. Saviča, bivšega upravnika zdravilišča v Topolšici; del besedila cenzuriran. Mariborski večernik Jutra, 3. 2. 1939, str. 3: Samomor dr. Saviča in njegove asistentke. Slovenski narod, 3. 2. 1939, str. 3: Samomor slovečega beograjskega zdravnika. Tudi v Sloveniji znani dr. Vasa Savič je šel v smrt skupaj s svojo asistentko dr. Marijo Kučera.

segla četrtr strani. V Beogradu pa so časniki objavljali celostranske podrobne reportaže o dogodku; zgodba obeh zdravnikov odstira tudi pogled na »slavni sanatorij Topolšica« iz beograjske perspektive. Zamolčano je bilo, da je vlada kupila zdravilišče že leta 1919, dr. Savič pa je prišel v Topolšico šele leta 1922: poprej so sanatorij vodili dr. Lušicky, dr. Haus, dr. Cizelj in dr. Drobnič, in je bil namenjen predvsem slovenskim bolnikom.

O začetnih stavbah v Topolšici so govorili kot o skupku razpadlih barak avstrijskih vojakov, ki da ga je dr. Savič v 16 letih dvignil na raven vrhunskih zamejskih ustanov. Dejansko je pred prvo svetovno vojno topolško naravno zdravilišče gostilo visoko avstrijsko klientelo, bilo vrhunsko opremljeno in obsegalo stanovanjske vile, zračne ute, kuhinjo z jedilnično dvorano, upravo, bazen in mnoge tehnične stavbe z ekonomijo. A je bilo vse skupaj potrebno vzdrževanja. Dr. Savič naj bi sanatorij Topolšica »po balkansko« zavzel s »pučem« – vanj naj bi se že pred več meseci infiltriral kot namišljeni bolnik in sprovciral paciente k pritožbi v Beograd zaradi slabega stanja v sanatoriju, zato je moral tedanji vodja posle takoj predati dr. Saviću, iz Beograda pa so hkrati razrešili tudi Pokrajinski sanitetni svet v Ljubljani, ker da je v zadevi Topolšica prekorajčil svoje pristojnosti. Dr. Savič se je pravkar vrnil s specializacij v tujini in naj bi od beograjske vlade dobil nalogo, da topolški sanatorij organizira po vzoru švicarskih.

Sanatorij je kmalu po začetni najnujnejši obnovi stavb pričel s svojim delom ustvarjati dovolj sredstev, da bi lahko preživel in se lepo razvijal, a je moral vse prihodke odvesti v državno blagajno, iz proračuna pa ni dobil dovolj sredstev niti za preživetje: potisnjen je bil na rob zaprtja. Šele ko so (s pomočjo dr. Andrije Štamparja) dosegli, da se je lahko sanatorij razvijal z lastnimi sredstvi, je bil omogočen njegov razmah in razvoj. Z delom pri specialistih na vodilnih klinikah v zamejstvu (v Franciji, Švici, Angliji, Škotski) in po Jugoslaviji (v Zagrebu, Celju) si je dr. Savič pridobil znanje iz radiologije, otorinolaringologije, kirurgije, ginekologije ter tuberkuloze sklepov in kosti; naučil se je izvajati sodobne operacije za zdravljenje tuberkuloze, ki so jih potem v Topolšici izvajali v velikem obsegu (pnevmotoraksi,

eksereze freničnega živca, ekstraplevralne torakoplastike, plombe, pnevmolize, endokavstike, torakoskopije). Prenovili so stare stavbe (popravili temelje in strehe, dodali stene in okna nekdanjim zračnim lopam, dozidali ležalnice, sanitarije in jedilnice), posodobili in razširili so tehnične naprave (vodovod, električno centralo, kanalizacijo, pralnico, pekarno, žago) in osvežili park (cvetlične skupine, klopi, masivne posode za rastline), zgradili so nove moderne paviljone za bolnike ter ambulantno stavbo za preglede in operacije ter vse sodobno opremili (z aparaturami in instrumenti, rentgenom, strokovno knjižnico, eksperimentalnim laboratorijem): pred drugo svetovno vojno je bila Topolšica s 300 posteljami največje jugoslovansko državno zdravilišče za tuberkulozo, na evropski strokovni ravni. Pod dr. Savičem se je tu na izpopolnjevanju skozi leta izmenjalo več kot 30 zdravnikov. Povsem na novo so razvili sistem zdravljenja otrok s preventorijem in sanatorijem ter gozdno šolo. Pacienti naj bi bili domala sami Srbi in zdravilišče skorajda »srbska naselbina« – med Srbi je bilo namreč največ tuberkuloze v celi Jugoslaviji.

Pravoslavni božič 1939 je dr. Savič še praznoval v Topolšici, potem pa sta se z asistentko preselila v Beograd: tam naj bi zanj ustanovili Oddelek za ftizioterapijo v Splošni državni bolnišnici, ki ga je prevzel v vodstvo, cilj pa naj bi bila izgradnja protituberkuloznega sanatorija s 300 posteljami v Beogradu, ki naj bi ga vodil dr. Savič oz. naj bi organiziral splošno borbo proti tuberkulozi ali osrednji znanstveni institut za tuberkulozo. Vendar je dr. Savič – iz uradno nikoli pojasnjenih razlogov – zapadel v globoko depresijo in 2. 2. 1939 ob 2. uri ponoči skočil skozi okno v 4. nadstropju palače na Birčaninovi ulici. Takoj za njim je skozi isto okno skočila tudi asistentka dr. Marija Kučera, ki ga je spremljala že od leta 1925. Prtljaga dr. Savića je bila spakirana: zjutraj naj bi se vrnil v Topolšico. Dr. Savića so pokopali v Zrenjaninu, dr. Kučerovo pa v Zagrebu, krajih njune mladosti. Nepreskrbljena mati dr. Savića se je umaknila k njegovi sestri v samostan. V Topolšici so v spomin na oba zdravnika postavili spominsko tablo s portretoma: okupator jo je odstranil, ponovno pa so jo vzdali leta 1947. Danes je spet odstranjena in v Topolšici na oba zdravnika ne spominja nič več. V Zrenjaninu sta po

dr. Saviću poimenovani bolnišnica za pljučne bolezni in ulica, njegova bursa stoji v Aleji velikanov. Na njegovem nagrobniku je poudarjeno »Dr. Vasa Savić / šef sanatorijuma Topolšica«.

*Dr. Vasa
Savić.
(Život i rad,
str. 9.)*

Dr. Vasa L. Savić.

Otroštvo in šolanje dr. Vase Savića

Vasa Savić se je rodil 17. 9.³ 1893 v Perlezu v Srbiji (pri Zrenjaninu), večji banatski vasi s skoraj 1000 hišami, kjer so živeli Srbi, Nemci in Hrvati. Imel je dve leti starejšo sestro Vukosavo in mamo Katico. Oče Dušan, vaški učitelj, je že v rosnem Vasinem otroštvu umrl za tuberkulozo – ker je umrl tako mlad, njegova žena za njim ni dobila pokojnine. Vdova se je preselila v sosednje naselje Orlovat, kjer je Vasa z odliko končal osnovno šolo.⁴ Da bi oba otroka izobrazila, je Savićeva mati nudila

³ Vreme, 3. 2. 1939, str. 5 navaja 17. 11. 1893.

⁴ »Vasa Savić.«

študentom stanovanje in hrano ter s pičlim zaslužkom preživljala sebe, svojo mater in otroka. Vukosava se je izšolala za učiteljico. Vasa se je vpisal na madžarsko rimskokatoliško pijaristično gimnazijo v Velikem Bečkereku (Zrenjaninu). Kljub težkim pogojem je bil izvrsten dijak. Leta 1913 je s 13 prijatelji maturiral: čeprav Srb, edini z odličnim uspehom. Kot gojenec Tekelijanuma (štipendija in dom s hrano za najboljše srbske dijake v Pešti) se je vpisal na medicinsko fakulteto v Budimpešti: bil je vsestranski sijajen študent. Že kot študenta ga je vabil k delu na svoji kliniki znameniti profesor Sándor Korányi.⁵ Sebe, mater in sestro je Vasa vzdrževal z inštrukcijami. Zbolel je za tuberkulozo.⁶ K zadnjemu izpitu pred slavnim profesorjem dr. Jendrasikom so ga prinesli na nosilih. – Zakaj vas prinašajo, da bi na nosilih opravili izpit? je vprašal profesor. – Dobil sem štipendijo za specializacijo v Davosu in ne bi rad, da mi mesto propade! Na nosilih, ko ga je dušila kri, se je Vasa zaobljubil, da bo življenje posvetil tuberkuloznim bolnikom.⁷

Za zdravnika splošne medicine je bil promoviran 3. 5. 1919 v Budimpešti. Istega leta naj bi bil postavljen za zdravnika pomočnika na internem oddelku Splošne državne bolnišnice v Beogradu,⁸ hkrati pa se je kot težak tuberkulozni bolnik s pomočjo dobrih ljudi zdravil v Davosu v Švici.⁹ *»Najprej sem se ujel v borbo s tuberkulozo v svojem telesu, ko pa sem jo premagal, sem z večjim zaupanjem v zmago stopil v boj s tuberkulozo kot največjim družbenim zlom,«* je govoril dr. Savić.¹⁰

Od poletja 1920 se je v Švici v svetovno znanih klimatskih krajih Davos in Arosa pri znamenitih strokovnjakih učil uspešnih sodobnih načinov zdravljenja tuberkuloze. Od 1. 7. 1920 je v sanatoriju Davos-Platz delal pri prof. dr. A. Prohaski (direktorju

⁵ O Korányju: »Anniversary.« Pašič, Priče iz Vojvodine, po Stevanu Vukovu navaja, da so ga vabili k sebi štirje profesorji.

⁶ Fišner: Na petrovgradskom groblju, str. 9.

⁷ Vreme, 3. 2. 1939, str. 5.

⁸ Vreme, 3. 2. 1939, str. 5.

⁹ Pašič, Priče iz Vojvodine, po Stevanu Vukovu. Milišić, Dr. Vasa, str. 27.

¹⁰ Milišić, Dr. Vasa, str. 27.

züriške kantonalne klinike, specialistu za interno medicino in pljučne bolezni¹¹), od januarja 1921 je v zdravilišču Davos-Clavadel spoznaval delo dr. Heinricha Staub-Ötikerja (specialista za pljučne bolezni), od konca novembra 1921 do februarja 1922 pa je bil v Arosi pri dr. Knollu¹² (najbrž v zdravilišču za tuberkulozo Bündner, dr. Wilhelm Knoll je bil pionir športne medicine¹³). V Davosu se je spoznal z enim najbolj priznanih otolaringologov dr. T. Ridijem (?), pri katerem je ves čas izpopolnjeval svoje znanje.¹⁴

»V tem obdobju je bila Švica vodilna pri zdravljenju tuberkuloze. Dr. Vasa si je s prizadevnostjo in popolno predanostjo poklicu pridobil spoštovanje tamkajšnjih kolegov. Sledili so pozivi, ki so zagotavljali visoke plače in napredovanje. A kot človek izrazitih domoljubnih načel je imel za sveto dolžnost osebno prispevati k izgradnji lastne države. Vrnil se je v Beograd, prestolnico novonastale države, ki jo je, tako kot generacije sanjačev, dojemal kot uresničitev prastare težnje ljudi po svojem. Kmalu je od ministrstva za zdravje dobil nalogo, da uredi sanatorij za zdravljenje tuberkuloznih bolnikov po vzoru švicarskih sanatorijev.«¹⁵ Avgusta 1922 je bil postavljen za vršilca dolžnosti, nato za šef-zdravnika v Državnem sanatoriju Topolšica,¹⁶ tedaj majhnem in nepoznanem zavodu, iz katerega je želel narediti sodobno osrednjo ustanovo v borbi proti tuberkulozi v kraljevini.

Umrljivost zaradi tuberkuloze je bila v Kraljevini SHS dva- do trikrat večja kot v svetu:¹⁷ na Danskem je letno za tuberkulozo umrlo 9,59 na 10.000 ljudi, v Ameriki 7,6, pri nas pa 25.¹⁸ Od 1918 do 1940 je za tuberkulozo v Jugoslaviji umrlo

¹¹ Bündner Monatsblatt, 1918, str. 348.

¹² Život i rad, str. 11.

¹³ »Wilhelm Knoll.«

¹⁴ Život i rad, str. 11.

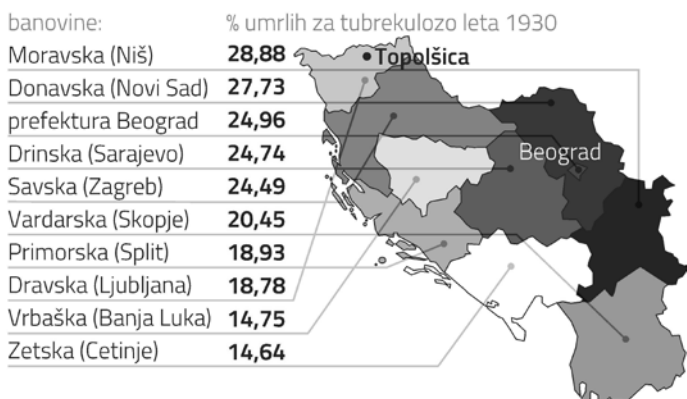
¹⁵ Pašič, Priče iz Vojvodine, po Stevanu Vukovu.

¹⁶ Život i rad, str. 11.

¹⁷ Pašič, Priče iz Vojvodine, po Stevanu Vukovu.

¹⁸ Prikelmajer, Jugoslavija, str. 66.

1 milijon ljudi.¹⁹ Za dr. Savića je bila tuberkuloza mnogoplasten problem: »*medicinski in široko socialen, imunobiološki in nacionalno-političen, psihološki in materialen, individualen in kolektiven.*«²⁰ Tedanje življenje je bilo nezdravo in do korenin prežeto s tuberkulozo.²¹ V državi je bilo 300 bolniških postelj za jetične bolnike in štirje zdravniki specialisti, umiralo pa je letno po 50.000 ljudi.²² Leta 1921 je sicer število smrti zaradi jetike v Sloveniji pričelo padati in je po letu 1929 prenehala biti najpogostejši vzrok smrti v Sloveniji, v drugih delih države pa je bila umrljivost zaradi tuberkuloze dosti večja.²³

Umrljivost za tuberkulozo v Kraljevini Jugoslaviji leta 1930 po banovinah (Po: Savić, Jugoslavija u borbi protiv tuberkuloze, str. 124, 125).

Domala vse protituberkulozno delo dr. Savića je bilo vezano na sanatorij v Topolšici – ti dve imeni sta nerazdružljivo povezani.²⁴

¹⁹ Dragović, Dr. Vasa, str. 20.

²⁰ Politika, 5. 2. 1939, str. 18. Po Savić, Problem tuberkuloze.

²¹ Savić, Pet godina, str. 23.

²² Cestnik, Meh, Poročilo, str. 23.

²³ Slovenec, 5. maj 1939, str. 5: Umrljivost za jetiko v Sloveniji pada.

²⁴ Dragović, Dr. Vasa, str. 21.

15. 3. 1919 je deželna vlada zaznamovala državno nadzorstvo nad zdraviliščem Topolšica,²⁵ ki je bilo pred 1. svetovno vojno cvetoče naravno zdravilišče: očitno je imela z njo že svoje tihe načrte (lokacija je bila v iglastem gozdu, mdr. sta bili v zdravilišču dve veliki vili za goste). Čez dva tedna sta švicarska lastnika kopališče prodala lesnima trgovcema z Vrhnike in iz Šoštanja, a pogodba ni postala veljavna, ker je država ni odobrila.²⁶ 28. maja 1919 naj bi letovišče prevzel zdravnik internist Karel Lušicky in ga začel preurejati v sanatorij za pljučno tuberkulozo,²⁷ junija naj bi sprejeli prve bolnike, najprej samo Slovence.²⁸ Po nekaterih podatkih naj bi bila Topolšica prvi sanatorij za pljučno tuberkulozo v Jugoslaviji,²⁹ vendar je bil Brestovec pri Zagrebu (prvi sanatorij na jugu nekdanje monarhije in prvi na Balkanu sploh)³⁰ zgrajen že leta 1909.³¹

21. 6. 1919: zdravilišče Topolšica je od Conrada in Alme Bertsche z gradu Angenstein v Švici odkupil Državni zaklad Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki ga je zastopalo Poverjeništvo za socialno skrbstvo Deželne vlade za Slovenijo v Ljubljani, za 430.000 jugoslovanskih kron.³² Ljubljanska vlada je želela v Topolšici urediti zdravilišče za jetične otroke³³ po sklepu sestanka Pokrajinskega odbora za zaščito dece v Lju-

²⁵ SI_ZAC/0621, Okrajno sodišče Šoštanj, zbirke listin 1919, št. 229 in 230: izbris nadzorstva.

²⁶ SI_ZAC/0621, Okrajno sodišče Šoštanj, zbirke listin 1919, št. 229 in 230: kupna pogodba med Conradom Bertschetom in Državnim zakladom SHS za nepremičnine z. k. vl. 23, 110 in 111 k. o. Topolšica; kupna pogodba med Almo Bertsche in Državnim zakladom SHS za nepremičnino z. k. vl. 47 k. o. Topolšica.

²⁷ Prijatelj, Lušicky.

²⁸ Zupanič Slavec, Protituberkulozno poslanstvo, str. 268.

²⁹ Prijatelj, Lušicky.

³⁰ Bohinjec, Pozdravne, str. 9.

³¹ »Brestovac.«

³² SI_ZAC/0621, Okrajno sodišče Šoštanj, zbirke listin 1919, št. 229 in 230.

³³ Spominski zbornik 1939, str. 503.

bljani.³⁴ Zaradi široke razširjenosti jetike v mladi državi pa so se odločili za ustanovitev sanatorija za pljučno tuberkulozo. Pobudnik naj bi bil slovenski zdravnik dr. Karel Lušicky v sodelovanju s sanitetnim inšpektorjem in referentom pri deželni vladi, zdravnikom dr. Demetrom Bleiweisom,³⁵ vitezom Trsteniškim, ki je bil eden prvih specialistov za pljučna obolenja (leta 1904 je bil med ustanovitelji prvega deželnega društva za pomoč pljučnim bolnikom na Kranjskem, leta 1907 pa je skupaj z Avgustom Levičnikom ustanovil prvi protituberkulozni dispanzer).³⁶ Leta 1919 je topolški sanatorij vodil njegov pobudnik, internist dr. Karel Lušicky, nato prvi slovenski pnevmolog dr. Otto Haus, dr. Cizelj,³⁷ leta 1921 pa prim. dr. Ivan Drobnič.³⁸

Avgusta 1920 naj bi deželna vlada v Ljubljani protestirala pri centralni vladi v Beogradu, ker je kopališče Topolšica pri Šoštanju prevzelo Ministrstvo za narodno zdravje (v Beogradu), saj ga je do zdaj uporabljalo Ministrstvo za socialno skrb (v Ljubljani).³⁹ Ker je vlada odkupila Topolšico od zasebnikov, jo je obdržala kot svojo last, medtem ko sta bili npr. zdravilišči Rogaška Slatina in Dobrna pred vojno last štajerske dežele in sta prešli v last njene naslednice, mariborske oblasti.⁴⁰ Proračun Ministrstva za narodno zdravje je leta 1921 za Slovenijo znašal 31.088.344 kron, do tega je bilo sanatoriju Topolšica namenjenih 1.259.208 kron, zdravilišče pa je imelo izgubo nad 700.000 kron.⁴¹

³⁴ Slovenec, 11. 6. 1919.

³⁵ Zupanič Slavec, Protituberkulozno poslanstvo, str. 268.

³⁶ Zupanič Slavec, Bleiweis.

³⁷ Cestnik, Meh, Poročilo, str. 51.

³⁸ Zupanič Slavec, Protituberkulozno poslanstvo, str. 268.

³⁹ Slovenski narod, 24. 8. 1920, str. 2: Politične vesti, Dr. Brejc proti centralni vladi.

⁴⁰ Mariborski večernik Jutro, 10. 5. 1927, str. 2: Pospeševanje zdravstva v mariborski oblasti. Slovenec, 30. 4. 1922, str. 5: V pojasnilo. Tabor, 23. 4. 1927. Jutro, 9. 5. 1922: Narodno zdravstvo v Sloveniji.

⁴¹ Trgovski list, 16. 3. 1921.

dr. Demeter Bleiweis

dr. Karel Lušicky

dr. Otto Haus

Nekateri zdravniki, povezani z zdraviliščem za tuberkulozne bolnike v Topolšici po 1. svetovni vojni (splet, Zupanič Slavec, Tuberkuloza, str. 29, 95).

1922: dr. Savić prevzame sanatorij Topolšica

Dr. Savić naj bi v Topolšico prišel z nalogo Ministrstva za zdravje Kraljevine SHS, da uredi sanatorij za zdravljenje tuberkuloznih bolnikov po vzoru švicarskih sanatorijev. Kot vodja je ostal tukaj 16 let.⁴² V nekrologih Saviću je bilo obdobje sanatorija med letoma 1919–1922 brisano, zatajen je bil tudi dejanski soliden začetni stavbni fond v Topolšici. Beremo fikcije: »V času vojne so bile to [zdravilišče Topolšica] dejansko barake za zdravljenje živčno obolelih bivših avstro-ogrskih vojakov. Iz teh barak je Savić ustvaril najmodernejši sanatorij, ki danes predstavlja celo mesto.«⁴³ Ob 30-letnici bolnišnice so zapisali, da je ta nastala »tako rekoč iz nič«,⁴⁴ drugje beremo, da je Savić našel domala nemogoče razmere: »več skromnih in popolnoma porušenih zgradb«. ⁴⁵ Tudi poročilo »Pet let sanatorijskega zdravljenja v Topolšici« obsega obdobje 1923–1927,⁴⁶ čeprav

⁴² Pašič, Priče iz Vojvodine, po Stevanu Vukovu.

⁴³ Vreme, 3. 2. 1939, str. 5.

⁴⁴ Krajnc, Ob 30-letnici, str. 3.

⁴⁵ Pašič, Priče iz Vojvodine, po Stevanu Vukovu.

⁴⁶ *Pet godina sanatorijskog lečenja u Topolšici (1923–1927)*. Zagreb: Izdanje Higijenskog zavoda sa školom narodnog zdravlja, 1928.

se je zdravljenje tuberkuloze v Topolšici začelo že leta 1919. Zgodovina sanatorija se tako s Savićem začenja na novo: z afero, ki je odnesla tako staro vodstvo zdravilišča kot Pokrajinski sanitetni svet v Ljubljani:

»Čudne razmere v zdravilišču Topolščica / Te dni [začetek avgusta 1922] se je v javnosti pojavila vest, da je dosedanji šef zdravnik državnega zdravilišča za tuberkulozne v Topolšici g. dr. Drobnič odstavljen, na njegovo mesto pa je imenovan dr. Savić. Način, kako se je zgodila ta sprememba, je izzval v zdravniških krogih najstrožjo kritiko in zasluži tudi v javnosti odločno obsodbo. Izvedeli smo nekatere zanimive podrobnosti, ki ilustrirajo desolatne [obupne] razmere v tem zdravilišču in postavljajo v čudno luč vodilne osebe okoli Ministrstva za narodno zdravje. Zdravstveni odsek v Ljubljani je mesto šefzdravnika v Topolšici zakonitim potom⁴⁷ oddal specialistu za tuberkulozo g. drju. Drobniču, ki bi imel biti po preteku enega leta imenovan definitivno. Kmalu po tem imenovanju je zahtevalo ministrstvo za narodno zdravje, da naj g. dr. Drobnič odstopi svoje mesto g. dr. Saviću. Zdravstveni odsek je odgovoril, da je bilo mesto pravilno razpisano in oddano, vsled česar ni nobene podlage za odstavitev drja. Drobniča. Ministrstvo je zahtevalo ponovno, naj se mesto razpiše, in to se je slednjič tudi zgodilo. Približno pred 4 meseci pa je došel v Topolšico g. dr. Savić kot pacient I. razreda (dasi ni bil bolan). Njegovo edino delo je bilo v tem, da je delal v zdravilišču zgago in nemir. Pred nekaterimi pacienti je nastopal kot šef-zdravnik in jih hujskal proti zakonitemu vodji zdravilišča. Tako se je zgodilo, da so nahujskani pacienti ignorirali dr. Drobniča in mu odrekli pravice, ki jih ima kot vodilni zdravnik tako važnega zdravilišča, kot je Topolšica. Po zaslugi ambicioznega in brezobzirnega g. drja. Savića je zavladala v kraju, kjer je toliko potreben mir in red, prava anarhija. Prišlo je do razburljivih prizorov med bolniki in zgodilo se je, da je moralo orožništvo delati red v državnem zdravilišču za tuberkulozne,

⁴⁷ Razpisana služba »šef-zdravnika v zdravilišču za bolne na plućih Topolščica pri Šoštanju s plačo VIII. činovnega razreda.« Jugoslavija, 8. 6. 1922. Jutro, 9. 6. 1922: Razpisane zdravniške službe.

ker je dr. Savić izpodkopal šefu zdravniku vsako avtoriteto med znatnim delom pacientov. Zdravstveni pokrajinski svet se je bavil z razmerami v Topolšici in protestiral proti temu, da bi bil nastavljen dr. Savić. Te dni pa pride kakor strela z neba odredba ministrstva za narodno zdravje, da je dr. Savić nastavljen na dr. Drobničevo mesto. Samoumevno je, da morajo zdravniki najodločneje odkloniti tako nekvalificirano postopanje, ki je na eni strani moralni udarec vsemu zdravniškemu stanu, na drugi strani pa uvaja anarhijo od zgoraj in izpodkopava avtoriteto zakona, ki stoji visoko nad osebnimi ambicijami načelnika ministrstva. /.../«⁴⁸

»Balkanske razmere v zdravilišču Topolšici. /V zdravilišču Topolšici so zavladale zadnji čas dokaj čudne razmere. Nekateri nahujskani elementi, ki so v zvezi z Beogradom, so povzročili pod krinko 'da gre zaboljšanje hrane in slabih razmer v zdravilišču' politično gonjo proti v zdravilišču se nahajajočim Slovencem in z namenom, da vržejo upravo in dosedanjega šefzdravnika dr. Drobniča. /.../ Ob vsaki priliki so nas zbadali s »Švabi«, »psi« itd., se norčevali iz slovenskega jezika /.../, da bodo razbili šefzdravnika dr. Drobniču, upravitelju in še nekaterim Slovencem glave, kar nam je dalo povod, da smo v osebno varstvo morali poklicati žandarmerijo na pomoč. Nekdo izmed pacientov je celo pobegnil v okolico, drugi pa smo se pozaprli v svoje celice. /.../ Opoldne si nismo skoraj upali v obednico, ker se nismo več počutili varne med »brati«. /.../ Končni rezultat celega »puča« je bil ta, da so 3 glavne kolovodje odpustili, ki pa so se lepo nastanili v Šoštanju in čakali rešitve. Njihove sanje so se kaj hitro uresničile in zmagoslavno so prikorakali nazaj, ker je s 1. avgustom že ministrstvo za zdravje imenovalo šefzdravnikom zdravilišča dr. Savića, ki ga največkrat slišimo govoriti le madžarski oziroma vse drugo, samo jugoslovanski ne. Že od aprila meseca sedi ta človek tukaj. Zastonj – zdrav kot riba v vodi – država pa pridno plačuje. Od aprila naprej že so vedno vandrane denunciacije v Beograd proti dr. Drobniču, dokler dr. Savić ni dosegel svoje »črne namene«. – Te vrstice smo napisali,

⁴⁸ Tabor, 5. 8. 1922, str. 5.

ker nas boli, da se z nami tako pometa in se šopirijo in buniyo po naših zdraviliščih vsi drugi narodi, le naši domači ljudje nimajo dostopa in doma žalostno umirajo. Ali je Topolšica res postala pribežališče za hajduke?»⁴⁹

V službeni izjavi je ministrstvo zapisalo: »Razrešenje dr. Drobniča, šefzdravnika v zdravilišču Topolšica, je usledilo na osnovi pritožbe nad polovico bolnikov radi nerednosti v zdravilišču. Akti o preiskavi se nahajajo pred disciplinsko komisijo. Pokrajinski sanitetni svet v Ljubljani je prekoračil svoje zakonito določene kompetence, ker se je spuščal v pretres zadev, ki ne spadajo v njegov delokrog; zato so njegovi člani bili rešeni svojih dolžnosti in je odrejena nova volitev.«⁵⁰ – V sklopu splošne centralizacije pod Beogradom naj bi slovenske zdravnike v Sloveniji »zrinili z vseh vodilnih mest«.⁵¹

Dr. Savić je zapisal: »Na samem začetku v Topolšici, v teku 2. polovice leta 1922, smo morali odpustiti veliko večino bolnikov in zapreti glavni sanatorijski oddelek [vilo Vesna], ker /.../ bi se lahko porušila. Do začetka leta 1923 smo zadržali vsega 23 večinoma najtežjih bolnikov, nesposobnih za prevoz, pa še njih samo začasno. Za nego in zdravljenje nismo imeli niti ene kvalificirane sodelavne sile, celoten uporaben diagnostičen in terapevtski pribor sta sestavljali ena brizga, velikosti en kubični centimeter, in ena anatomska pinceta. Na splošno je bilo stanje tako slabo, da ni bilo več mnogo upanja, da bi lahko obstala ta tedaj še edina državna ustanova v vsej državi.«⁵² Ustanova, namenjena integralnemu preganjanju tuberkuloze.⁵³

⁴⁹ Slovenec, 6. 8. 1922, str. 3: Balkanske razmere v zdravilišču Topolšici. Tudi: Jutro, 3. 8. 1922: Tako ne gre dalje. Leposlovna obdelava: Kunčič, Krivulje življenja, str. 180, 181.

⁵⁰ Jutro, 14. 9. 1922: Še enkrat slovenske bolnice.

⁵¹ Kam jadramo? Glasilo K. S. K. jednote, 6. 9. 1922. Delo za ljudstvo, Pravica, 12. 7. 1923.

⁵² Savić, Pet godina, str. 30.

⁵³ Savić, Pet godina, str. 5.

1923: Brezupen gospodarski položaj zdravilišča

Gospodarski položaj državnega zdravilišča v Topolšici je bil domala brezupen. Po finančnem zakonu je moralo zdravilišče mesečno vse dohodke odvajati v državno blagajno: bilo je vir dohodka za državo, od katere pa je prejemale ob denarju za plače uslužbencev le malo dotacijo, ki ni zadoščala za kritje stroškov. Manjkalo je vsega: inventarja, perila, zdravniških instrumentov, zdravil. Stavbe so bile več let zapuščene, za sanatorijske namene neprimerne, v slabem stanju in potrebne temeljitega popravila. Vila »Vesna«, največji paviljon za odrasle bolnike, je bila uradno zaprta: grozilo je, da se zaradi slabih temeljev poruši. Lesene barake so bile segnite, strehe so puščale. V takih razmerah se zdravilišče ni moglo razvijati ter delovati.⁵⁴ Pogoji so bili tako slabi, da nikomur ni bilo moč obljubiti trajne službe niti za mesec dni (v zavodu so delali: vodja in ekonom, zaposlena za stalno, 30 pomožnih uslužbencev in »dnevničarji«⁵⁵). Povrh vsega je bila bolezen kužna. Celo sanitetni referent je trdil, da je ta zavod kriv za tuberkulozna obolenja v okolici; da bacili letijo kilometre daleč preko hribov in planin in kužijo ljudstvo.⁵⁶ *»To je bil najtežji in najkritičnejši del, zahteval je zelo veliko energije: napeti je bilo treba vse sile za obstanek zavoda nasploh.«*⁵⁷ Z velikimi težavami so si poleti priborili od Ministrstva kredit 30.000 Din, da so pri manjšem zidanem paviljonu »Breda« postavili prepotrebno ležalnico za bolnike, v vili »Vesna« pa opravili najnujnejša manjša dela (zamazanje razpok, beljenje, popravilo oken, vrat in podov). Država je v jeseni dala subvencijo 100.000 Din za temeljito popravo temeljev vile »Vesne«, zasilno popravo lesenih barak ter nakup najpotrebnejšega inventarja.⁵⁸

⁵⁴ Mulaček, Upravno poročilo, str. 72. Savić, Pet godina, str. 32, 44.

⁵⁵ Mulaček, Upravno poročilo, str. 76.

⁵⁶ Čvrkić, Dr. Vasa, str. 43.

⁵⁷ Savić, Pet godina, str. 44.

⁵⁸ Mulaček, Upravno poročilo, str. 72.

1924: Dr. A. Štampar razreši način financiranja zavoda

Pomladi 1924 so v popravljene zgradbe začeli sprejemati bolnike: njihovo število je rastlo iz dneva v dan in z njimi dohodki zdravilišča. Ker pa so vse dohodke morali odvajati, od države pa je zdravilišče prejelo še vedno veliko premajhne mesečne dotacije, hkrati pa so morali sprejemati na zdravljenje tudi bolnike brezplačno ali za polovični ali še manjšo oskrbno, je bredlo zdravilišče v vse hujše finančne težave: sanatorij je bil ponovno pred delnim zaprtjem, napol izpraznjen zavod ni več dajal predvidenih prihodkov. Ker bi se iz oskrbnin zdravilišče z lahkoto vzdrževalo, je vodstvo iskalo način za popolno gospodarsko osamosvojitve. Rešilno uslugo zavodu je storil dr. Andrija Štampar, načelnik Higienkega oddelka pri Ministrstvu narodnega zdravja v Beogradu: našel je zakonsko možnost, da lahko ustanova svoje prihodke uporabi za vzdrževanje – za vsa leta. Z odlokom dne 24. 6. 1924 št. 24.100 je Ministrstvo odredilo, da velja 99. člen finančnega zakona za leto 1924/1925 tudi za zdravilišče v Topolšici; da se od 1. julija 1924 naprej vzdržuje

iz svojih dohodkov. *»Zdaj smo imeli možnost z lastnim trudom zaslužiti za to, kar smo želeli ustvariti,«* je zapisal dr. Savić.⁵⁹

Dr. Andrija Štampar

Sadovi odloka so se kmalu pokazali. Bolnikom se je izboljšala hrana. V petih letih so zgradili novo stavbo za električno centralo in jo opremili z novimi stroji, obnovili in nekajkrat povečali so električno mrežo in instalacije. Star, improviziran rentgenski aparat so zamenjali z novim. Zgradili so prostore za laboratorijske, klinične in rentge-

⁵⁹ Savić, Pet godina, str. 32.

nološke preglede, ustanovili so lekarno, vredno nekaj stotisoč dinarjev. Kupili so strokovno zdravniško knjižnico s preko 500 zvezki ter celoten instrumentarij za diagnostiko in terapijo tuberkuloze vseh organov ter za diagnostiko in zdravljenje drugih bolezni. Obnovili so celoten bolnišnični inventar: postelje, posteljno opremo, odeje, perilo, prevleke, posodo, stole za zdravnike ... Iz sosednjega Šoštanja so potegnili telefon. Kupili so dva avtomobila za hiter prevoz težko bolnih v bližnje bolnišnice v nujnih primerih. Popravili in več kot dvakrat bolj razvejali so vodovodno mrežo z novo črpalko. Staro stavbo »Vesna« so prenovili (temelje, stranišča in strešno konstrukcijo, po tleh v sobah, po stopnicah in hodnikih so položili linolej). Kuhinje in kopalnice v obeh zidanih paviljonih so preuredili in moderno opremili. Pet nekdanjih zračnih ut »Smrečine« (tri za otroški oddelek in dva izolirna paviljona) so obnovili od temeljev do slemena (dobile so zidane temelje, dvojne, znotraj ometane stene in kritje z eternitom, prizidali so kopalnice, obednice in kuhinje) in opremili z novim inventarjem. Ob otroškem oddelku »Mladika« so zgradili zasebno jedilnico in oddelek za izolacijo v primeru nalezljivih bolezni. Popsod so uredili kanalizacijo, ki je bila prej le delno v »Vesni« in »Bredi«. Zgradili so tri nove paviljone: preventorij »Smrečine«, prehodni oddelek »Mladika« in otroški sanatorij »Zora«. Izdelani so bili načrti in predračun, dobljeno dovoljenje in zagotovljenega skoraj pol milijona dinarjev iz prihrankov zavoda za gradnjo znanstveno-eksperimentalnega oddelka (ambulanta), želeli so še izboljšati gospodarstvo, preurediti kuhinjo in upravna poslopja, zgraditi stanovanja uslužbencev in moderno pralnico.⁶⁰

»Kraj za zdravljenje najtežjih bolnikov na enem najlepših delov naše države je v kratkem času zaslovel. Bolniki so se v množicah zgrinjali v Topolšico. Tam jih je pričakal dr. Savić in skrbel zanje kot starš.«⁶¹ – »Malo po malo je uspel dvigati renome sanatorija, dokler ni iz njega ustvaril pravega rešilnega

⁶⁰ Mulaček, Upravno poročilo, str. 72, 73, 77. Savić, Pet godina, str. 44.

⁶¹ Politika, 3. 2. 1939, str. 9.

zatočišča pljučnih bolnikov.«⁶² Topolšica je pod njegovo večšo roko v nekaj letih dosegla renome našega prvega zavoda za zdravljenje tuberkuloznih. Pred Savičem je zmozel delo v zdravilišču en sam zdravnik, število pacientov pod njegovim vodstvom pa je v kratkem tako naraslo, da je zavod potreboval štiri in več specializiranih strokovnih moči.⁶³ Ministrstvo narodnega zdravja je pošiljalo v zdravilišče pomožne zdravnike, ki so tu delovali povprečno po eno leto.⁶⁴ »Tukajšnja služba je v prvi vrsti izvrševanje kolektivne dolžnosti, ena vrsta žrtvovanja sebe za splošno dobro. Nihče ni razmišljal o tem, da bi žrtvoval sebe za skupno dobro: tak duh je bilo treba preroditi, očistiti, osvežiti,« je zapisal dr. Savić.⁶⁵

Higienski oddelek Ministrstva za narodno zdravje je s prijateljskimi zvezami s fundacijo Rockefeller ustvaril izredno možnost za proučevanje zatiranja in zdravljenja tuberkuloze v Franciji, Švici, Angliji in Škotski: kot štipendist Mednarodnega zdravstvenega oddelka Rockefellerjeve fundacije za štipendije v tujini (20. 10. 1924 – 31. 5. 1925)⁶⁶ je dr. Savić je v več mesecih obiskal preko 30 pomembnih zavodov in preučil njihovo delo. *To je bilo med najdragocenejšimi izkušnjami – prihranili smo si napake*, je zapisal dr. Savić.⁶⁷ Oktobra 1924 je šel v Francijo,⁶⁸ Anglijo⁶⁹ in Švico, kjer se je zadržal od konca 1924 do maja

⁶² Pravda, 3. 2. 1938, str. 9.

⁶³ Jutro, 4. 2. 1939, str. 3: Tragedija dr. Saviča in dr. Kučerove je zbudila splošno obžalovanje v vsej državi.

⁶⁴ Mulaček, Upravno poročilo, str. 77.

⁶⁵ Savić, Pet godina, str. 32.

⁶⁶ Dugac, Protiv bolesti, str. 96.

⁶⁷ Savić, Pet godina, str. 35.

⁶⁸ Pariz in Senski departma, Hopital Laennec, Dispansaire Leon Burgeois, zavodi v mestih Nancy, Montpellier, Cette, Beziers, Toulouse, Bordeaux, Arcachon, Hopital maritime v Bercku. Život i rad, str. 12.

⁶⁹ Ministry of Health, oddelek za zatiranje tuberkuloze, The London Hospital – Light treatment of Lupus; Trainig & Village Settlement Papworth Hall; Lord Mayor Treloars Hospital & College – Institution for non-pulmonary tuberculosis of Bones & Joints; Alton; King George V Sanatorium, Godalming; General Tuberculosis Dispensary Ashton-under-Lyne; CLinic of Sir Robert Philip – Edinburgh; Experimental Dairy Farm – Gracemont;

1925 v Rentgenološkem osrednjem inštitutu za diagnostiko in terapijo kantonske bolnišnice v Zürichu pri dr. Hansu Rudolfu Schinzu⁷⁰ in na Otorinolaringološki kliniki prof. Hagerja.

1925 Zdravilišče Topolšica – zavod I. vrste

Pod vodstvom dr. Savića je Topolšica »postala randevu specialistov za ftiziologijo.«⁷¹ Z odločbo ministrstva je dobila status zavoda I. vrste: »V njem se smejo pripravljati zdravniki in drugo osebje za zatiranje tuberkuloze in zdravniki morejo po delovanju, dovršenem v tem zavodu, dobiti naziv specialista za tuberkulozo. Število zdravniškega osebja je določeno takole: šef-zdravnik, dva asistenta in trije sekundarni zdravniki.«⁷²

Zdravilišče Topolšica je državno podjetje, ki ima nuditi vsakemu državljanu kraljevine svojo pomoč. V nasprotju z drugimi sanatoriji (Golnik etc.) imajo tu tudi mesto za delavske kroge, ki se zdravijo na stroške bolniške blagajne. Ponajveč so zastopane bolniške blagajne iz Ljubljane, Splita, Novega Sada s svojimi klienti. Za vdihavanje svežega zraka imajo »obširne verande, ležalnice, ali kakor jih imenujejo v srbohrvaščini ležaone.

Royal Victoria Dispansary – Edinburgh; Colinton Mains Hospital; Royal Victoria Hospital Craigleith – Edinburgh; Royal Victoria Hospital Form Colony, Polton, Midlothian; City Fever Hospital, Department for non-pulmonary Tuberculosis – Edinburgh; Royal Infirmary – Edinburgh; Burrow Hill Colony for Tuberculous Ex-Service Men, Frimley; Metropolitan Asylum Board; Public Health Department of London, County Hall; Queen Mary's Hospital, Carlshaltan; The Local Sanitary Authority and the Local Education Authority-Willesden Urban District Council (George F. Buchan); Municipal Clinic N° 2; Municipal Fever Hospital, Willesden; Heritage Craft School, Chailey; St. Dunstons for blind Soldiers (Regents Park); National Association for the Prevention of Tuberculosis, London; Paddington Tuberculosis Dispansary, London; Medical Research Council & Laboratories Mound Vernon, Hamstead; Brompton Hospital for Consumption. Ibid.

⁷⁰ »Karger.«

⁷¹ Jutro, 4. 2. 1939, str. 3: Tragedija dr. Savića in dr. Kučerove je zbudila splošno obžalovanje v vsej državi.

⁷² Jutro, 2. 10. 1925, str. 4: Domače vesti.

*Tu bolniki v gotovih preslednih ležijo celi dan do 9 zvečer.*⁷³

Po zaključku specializacije je prišla v Topolšico za asistentko dr. Savića dr. Mara Kučera. »Delata skupaj in rezultati so tu. Pri svojem delu sta imela toliko uspeha kot nihče pred njima.«⁷⁴ »/.../ nesebično sta vodila velikanski boj proti našemu največjemu narodnemu zlu – tuberkulozi. Morali bi ju videti, kako od jutra do mraka pregledujeta, operirata, zdravita, tolažita in opogumljata, /.../ kako brez premora vsakodnevno hodita po mestu tuberkuloze, njuni Topolšici.«⁷⁵ Dr. Savić je z nadčloveškim naporom s 16 urnim delovnikom med bolniki in v svojem kabinetu ustvarjal čudeže.⁷⁶ Delal je za uslužbenko plačo in »študentsko« stanovanje.⁷⁷ Živel je le za delo v Topolšici: v zdravilišču je videl svojega otroka, »moje ljubo dete«.⁷⁸ Predaha ni poznal, zasebne materialne koristi je preziral, sodelavce je vzgajal v duhu nesebične predanosti ciljem zdravilišča:⁷⁹ delali so s sveto resnostjo in delali so preveč: podnevi in ponoči, ob praznikih in delavnikih, mesece in leta – brez počitka in brez predaha. Največja sreča je bil ozdravljen bolnik,⁸⁰ ki se je prerodil pred zdravnikovimi očmi.

Zaradi vse večjega prometa bolnikov in obiskovalcev v Topolšici je Ministrstvo pošte in telegrafa odprlo na željo uprave v zdravilišču poštni urad s telefonsko zvezo.⁸¹

V Topolšici se je od konca junija 1925 do aprila 1926 hrvaški pesnik in novelist Đuro Sudeta (1903–1927). Skozi njegova številna pisma⁸² gledamo v tedanje življenje sanatorija, v

⁷³ Pravica, 20. 8. 1925, str. 4: D. D.: Sanatorij za bolne na pljučih v Topolšici.

⁷⁴ Pravda, 3. 2. 1938, str. 9.

⁷⁵ Pravda, 4. 2. 1939, str. 6, iz izjave univ. prof. dr. Nika Miljanića.

⁷⁶ Milišič, Dr. Vasa, str. 27.

⁷⁷ Janković, Dr. Vasa, str. 32.

⁷⁸ Čvrkić, Dr. Vasa, str. 43.

⁷⁹ Vrščaj, Delo, str. 41.

⁸⁰ Čvrkić, Dr. Vasa, str. 44, 47.

⁸¹ Mulaček, Upravno poročilo, str. 72.

⁸² Sudeta, Proza II, str. 216–252.

nedokončani črtici »V bolnišnici« pa opiše pregled pljuč in samega šefa: *»To je bil mlad, debel človek; ko je hodil, je malo spominjal na medveda. Govoril je hitro in veliko, posamezne besede je rad ponavljal in posebno poudarjal. Njegove oči so bile okrogle, nenavadno okrogle in resne. V sobo je vstopil hiro, službeno, kot se to spodobi za človeka, ki je na položaju vodje enega najboljših državnih zdravilišč. Le včasih je njegov obraz trznil in dobil bolan izraz, ki prodira v globino ...«*⁸³

Od leta 1926 do 1930

Leta 1926 je dr. Savić v Kraljevicu preučeval specialno patologijo tuberkuloze kosti, sklepov in žlez, leta 1927 tuberkulozo žensk in njenih spolnih organov ter vpliv nosečnosti, poroda in poporodne dobe na tuberkulozo matere in otroka: en mesec je delal na ginekološkem oddelku prim. dr. E. Vacka v Celju in še leto in pol tam enkrat tedensko pregledoval vse tuberkulozne bolnike in tiste s sumom na tuberkulozo, zdravil tuberkulozo in ginekološke bolezni in indiciral potrebne umetne splave. Tu se je začelo operacijsko delo dr. Savića:⁸⁴ ugotovil je, da se pljučna tuberkuloza ne more obvladati le s konzervativnim dietetskim zdravljenjem in pnevmotoraksom, ampak njeno zdravljenje prehaja v roke kirurgov: hitro se je vrigel na področje operativne fizioterapije in v kratkem postal izvrsten in edini strokovnjak v Jugoslaviji na področju pljučne kirurgije.⁸⁵ Po dva in več mesecev letno je bil med letoma 1927 in 1930 na kirurškem oddelku Zakladne bolnišnice v Zagrebu pri prim. dr. Antunu Gottliebu, da se je izpopolnil v kirurgiji, posebno v operativnem zdravljenju pljučne tuberkuloze. – *»Največja Savićeva znanstvena zasluga je, da je bil pionir: prvi pri nas je uvedel sodobne operativne posege v fizioterapiji. Po njegovi zaslugi je Topolšica postala prvo in opevano gnezdo kirurgije prsnega koša.«*⁸⁶ – *»Kdor*

⁸³ Sudeta, Proza I., str. 283.

⁸⁴ Život i rad, str. 13.

⁸⁵ Milišić, Dr. Vasa, str. 27.

⁸⁶ Pravda, 4. 2. 1939, str. 6, iz izjave univ. prof. dr. Nika Miljanića.

izvaja kirurške posege na tuberkuloznih bolnikih, mora biti fiziolog. Savić združuje fiziologa-internista in fizio-kirurga, do virtuoznosti obvlada vse sodobne operativne metode: v Topolšici izvaja pnevmotorakse, ekserezze freničnega živca, ekstraplevralne torakoplastike, plombe, pnevmolize, endokavstike in torakoskopije. Njegovemu bolniku ni treba v nobenem trenutku iskati pomoči na drugem mestu. Pri nas ne poznam niti enega primera, da bi zdravnik-fiziolog, ki je naročil torakoplastiko, to operacijo tudi izvršil. On je sam opravil daleč več kot polovico vseh torakoplastik, opravljenih v vsej naši državi. Smrtnost pri teh operacijah je okoli 13 %, pri Savićevih torakoplastikah pa – kolikor sem mogel izvedeti – ni bilo niti enega smrtnega primera.«⁸⁷

Šola narodnega zdravja v Zagrebu je oblikovala fotofilmsko sekcijo in posnela prvi znanstveno propagandni film: *Lječilište Topolšica*, dolg 180 metrov. Ohranjeni so kratek načrt snemanja, scenarij, ki so ga izdelali v zdravilišču, in popis kadrov, ki bodo posneti. Kontrolni projekciji sta bili v Zagrebu in v zdravilišču.⁸⁸

K popolni ureditvi zdravilišča je mnogo prispevalo Ministrstvo narodnega zdravja: na priporočilo načelnika dr. Štamparja je podarilo zdravilišču iz reparacijskega blaga 180 železnih postelj in nočnih omaric, popoln bakteriološki laboratorij, mnogo zdravniških instrumentov, zdravil, postelnega perila in drugega inventarja. Iz proračuna za leto 1926/27 je nakazalo še 200.000 Din za nakup inventarja in gradbena dela.⁸⁹

Leta 1929 je bil objavljen članek *Nova ambulanta v Topolšici*: »Prejšnji teden se je vršila kolavdacija novo zgrajene ambulate v zdravilišču za pljučne bolezni v Topolšici. Novo poslopje je enonadstropno, stoji na mestu prejšnje stare ambulate v sredini parka. Urejeno je najmodernejše in obsega med drugim sprejemno sobo, splošno pregledno sobo, laboratorij, pregledno sobo šef-zdravnika za kliniško preiskavanje, sobo za

⁸⁷ Dragović, Dr. Vasa, str. 22, 23.

⁸⁸ e-pošta, Dinko Majcen, Hrvatska kinoteka – Hrvatski državni arhiv, 5. 7. 2022. Majcen, Filmski fond, str. 77.

⁸⁹ Mulaček, Upravno poročilo, str. 72.

roentgenizacijo s čakalnico, sobo za termokavstiko, pregledno sobo za otroke, apoteko, biblioteko in kopalnico za zdravnike. Pred vhodom na teritorij zdravilišča je postavljen nov portal z veliki napisom »Državno zdravilišče Topolšica«.⁹⁰

1930 je veljalo: »V bližini [Šoštanja] je kopališče in državno zdravilišče za tuberkulozne v Topolšici, ki je največje in najmodernejše in matica sličnih zavodov v državi.«⁹¹

Leta 1931 je dr. Savić v Centralnem higienskem zavodu preučil cepivo proti tuberkulozi (B. C. G.) ter bakteriološke in biološke metode, povezane s tuberkulozo. Da bi bil ves čas obveščen o najnovejših znanstvenih dognanjih v borbi proti tuberkulozi, je bil v ustanovah Waldhaus Charlottenburg, v Hannoveru, Hamburgu, Berlinu in Coswig-Dresdnu,⁹² udeleževal se je zdravniških kongresov in deloval pri Ligi proti tuberkulozi.⁹³

Za leto 1934 je zapisano: *V naši državi imamo tale zdravilišča za bolnike na prsih (tuberkulozne): Državna zdravilišča: Topolšica (230 postelj), Novi Marof (100), Surdulica (82), Venac na Fruški gori (86 postelj za otroke). Banovinska zdravilišča: Golnik (200), Brestovac (160) in zasebno zdravilišče ruskega Rdečega križa v Vurbergu pri Mariboru (60). Zdravilišči socialnega zavarovanja: Klenovik (200), Brestovac (156). Državni sanatorij za kostno tuberkulozo: Kraljevica (102), Državno okrevališče za tuberkulozne otroke Metlica (90). Okrevališče socialnega zavarovanja: Kasindol, ki je odprto samo poleti (200 postelj).*⁹⁴

Dr. Savić je sodeloval pri ustanovitvi Jugoslovanskega fiziološkega društva spomladi 1933 v Beogradu,⁹⁵ 1. letna skupščina društva, združena z znanstvenim protituberkuloznim

⁹⁰ Jutro, 6. 10. 1929, str. 13: Iz Šoštanja. Mulaček, Upravno poročilo, str. 73.

⁹¹ Jugoslovan, 14. 12. 1930, str. 4: Vodovod v Šoštanju.

⁹² Život i rad, str. 13.

⁹³ Milišić, Dr. Vasa, str. 27.

⁹⁴ Slovenski narod, 15. 11. 1934: Zdravilišča za tuberkulozne.

⁹⁵ Zdravniški vestnik, 30. 7. 1933, str. 250, 251.

kongresom, je potekala od 10. do 13. 5. 1934 v Zagrebu, Ljubljani in Topolšici, kjer je dr. Savić o kolapsoterapiji predaval⁹⁶ več kot 100 zdravnikom:⁹⁷ »Predavanje dr. Savića nas zaposluje cel dopoldan, tako da se večina drugih predavanj ni mogla vršiti, še manj seveda diskusije.«⁹⁸ Popoldne so svečano odprli nov paviljon Mladika.⁹⁹ »Zdravilišče ima 36 različnih zgradb, okrog bolniških paviljonov obširno in divno smrekovo gozdovje, v sredini lepo urejen park z razkošnim drevjem, vrtovi in sadovnjaki. Na vse strani vodijo lepe gozdne poti, ki predstavljajo najlepše izprehode. Bolnikom so na razpolago vile Mladika, Vesna, Bređa, Zora, Smrečina in Planinka. Paviljona Smrečina in Planinka sta za otroke, ostali paviljoni pa za odrasle. Vsak oddelek ima prostorna ležišča za solnčenje, kjer so tudi montirani radijski aparati. Zdravilišče ima veliko lastno ekonomijo, saj meri posestvo 36 ha. Veliki uspehi tega zdravilišča so najboljši dokaz, da je jetika ozdravljiva.«¹⁰⁰

Druga polovica 30. let

Za siromašne je bilo 1935 v Topolšici od 230 postelj le 10 do 17 brezplačnih mest.¹⁰¹ Že dolgo je veljalo: »Topolšica je za bogatine, siromak se tam ne more zdraviti.«¹⁰² – Državno zdravilišče Topolšica je v slikah in grafikonih predstavilo svoj razvoj 1923–1935 v paviljonu I na mednarodni razstavi za zaščito dece v Beogradu: število letno oskrbovanih bolnikov je poraslo od 152 na 750, zavod se je v vseh pogledih znatno razširil.¹⁰³

⁹⁶ Zdravniški vestnik 4, 1934, str. 171.

⁹⁷ Ponedeljski Slovenec, 14. 5. 1934, str. 1: Praznik Šaleške doline.

⁹⁸ Zdravniški vestnik, 31. 7. 1934, str. 22.

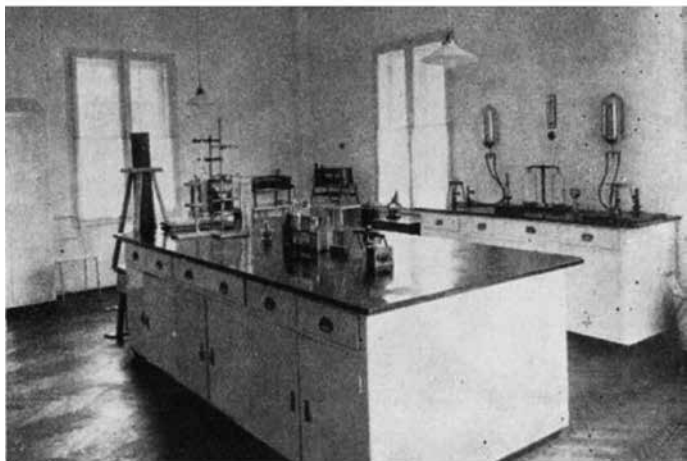
⁹⁹ Ponedeljski Slovenec, 14. 5. 1934, str. 1: Praznik Šaleške doline.

¹⁰⁰ Tedenske slike, 17. 5. 1934: Tedenska kronika / Nova postojanka v boju proti jetiki.

¹⁰¹ Prelom, 4. 4. 1935, str. 5: Zdravljenje v zdraviliščih za jetične je predrago za ljudstvo.

¹⁰² Janez Štrein, razprava na sestanku Narodne skupščine Kraljevine SHS, 9. 3. 1926. Stenografske beležke, str. 407.

¹⁰³ Jutro, 8. 10. 1938, str. 3: Na mednarodni razstavi za zaščito dece.

Paviljon Mladika, notranjščina ambulante in ležalnica.

1936 so zgradili prizidka k objektu Berče in gospodarskemu poslopju.¹⁰⁴ Dr. Savič naj bi bil povabljen, da kot profesor Medicinske fakultete zasnuje operativno ftizilogijo, a ni odšel.¹⁰⁵

Leta 1938 sta bili v državi le dve zdravilišči za tuberkulozne otroke, Šumetlica pri Novi Gradiški in Topolšica, Golnik je šele snoval načrte za otroški paviljon.¹⁰⁶ »Topolšica je danes ne samo svojevrstna, marveč tudi edina ustanova v Jugoslaviji, ki se širokopotezno in uspešno bori proti tej zavrtni morilki naše mladosti. To pa more le zagadeti, ker uživajo Topolšica kakor tudi nje zdravniki vse zaupanje in podporo državne uprave. /.../ Izvedli so skoraj tisoč primerov zdravljenja otroške tuberkuloze s kolapsno terapijo. Od vseh teh je bilo preko 300 operativnih primerov s prvobitnim in ponovnim izrezom preponskega živca, s prvobitno in ponovno torakokavstiko, z eno- in dvostranskim pneumotoraksom, s pljučnimi plombami, torakoplastiko itd. S to bogato statistiko na tem polju dosega odnosno nadvlada zdravilišče za tuberkulozo v Topolšici skoro vse tozadevne ustanove ne samo pri nas, nego tudi izven mej naše države, ki se bavijo enako kot ona z otroško tuberkulozo.¹⁰⁷ – V tem zavodu je oživiljena ena glavnih zahtev šolske higijene, da otroci ne venijo v zaprtih šolskih prostorih, ampak da se čim več gibljejo po svobodni naravi. Poleti poteka pouk na gozdni jasi ali v senčni dobravi, s katero je zdravilišče obdano, pozimi pa sedijo otroci dobro zaviti na odprti verandi, ob kruti zmrzali pa prisostvujejo pouku, ležeči v posteljah, a vedno na svežem zraku.¹⁰⁸ Zdravljenje otrok, kot so ga izvajali v Smrečini, je bilo pravo razodetje za vse zdravnike, ki so prišli v Topolšico.«¹⁰⁹

¹⁰⁴ Slovenec, 19. 8. 1936, str. 4: Povečano zdravilišče Topolščica. Slovenec, 7. 10. 1936, str. 4.

¹⁰⁵ Vreme, 3. 2. 1939, str. 5, iz izjave dr. Nika Milanića, profesorja na medicinski fakulteti.

¹⁰⁶ Slovenec, 30. 9. 1938, str. 5: 15 let boja zoper jetiko.

¹⁰⁷ Jutro, 16. 1. 1938, str. 4, Slovenec, 16. 1. 1938, str. 15: Moderno zdravljenje otroške tuberkuloze.

¹⁰⁸ Šamšalović, Neke misli, str. 69.

¹⁰⁹ Pravda, 4. 2. 1939, str. 6. Iz izjave univ. prof. dr. Niko Miljanića.

V otroškem oddelku so zdravili vse oblike tuberkuloze v vseh fazah, od otrok do po-pubertetnikov. Oddelek je imel tri dele: za prispele (za preprečitev vnosa bolezni in strokovni pregled), preventorij (za otroke, ki jim je v domačem okolju grozila okužba; ti niso prihajali v stik z bolniki drugih oddelkov) ter sanatorij (v katerem so bili kužni otroci ločeni od odraslih bolnikov, saj sta potek bolezni in duševnost drugačni pri odraslih in otrocih). Otroke so zdravili telesno in vzgojno, veliko je koristilo bivanje v naravi: gozdna šola. Njen prilagojen učni načrt je odobrila učiteljska oblast, Prosvetno ministrstvo je nastavilo učno osebje. Dr. Savić je pisal, da v svetu še ni bilo vzora za otroški oddelek, ki bi ga lahko prekopirali, pa tudi o povezavi med duševnostjo in boleznijo; kako je važno, da *»ima zdravnik povsem v oblasti vsakega bolnika, da ga psihoterapevtsko celega obkoli.«*¹¹⁰

Zdravstveni odsek za Slovenijo, kasneje Inspektorat Ministrstva narodnega zdravja, je podpiral 20 otrok otroškega oddelka v Topolšici, Higieniski zavod s Šolo narodnega zdravja v Zagrebu je podpiral bolnike iz Hrvaške, Slavonije in Istre, Centralni higieniski zavod v Beogradu bolnike s svojega območja, Higieniski zavod v Ljubljani pa 10 otrok iz ljubljanske in mariborske oblasti. Najsiromašnejše so oblačili iz sredstev zavoda. Otroški oddelek so dodatno financirali z loterijami izdelkov otroških delavnic, prodajo fotografskih razglednic Topolšice in donacijami. Poudarjala se je širša socialno-terapevtska vloga sanatorija.¹¹¹

Dr. Savić je predaval v Slovenskem zdravniškem društvu v ženski bolnišnici v Ljubljani.¹¹² Na tedenskem tečaju za zdravnike iz vse države o novem načinu borbe s tuberkulozo je teoretični del potekal na Šoli narodnega zdravja v Zagrebu, praksa pa v Topolšici. Spremljali so operacije dr. Savića ob asistenci prim. dr. Kučere: frenikoegzereza, skalenotomija, Leottova blokada, torakoskopija in kavstika, pljučna plomba in plastika; sledile so

¹¹⁰ Savić, Pet godina, str. 50–57.

¹¹¹ Savić, Pet godina, str. 42.

¹¹² Slovenec, 14. 1. 1938, str. 4.

razprave ostalih topolških zdravnikov.¹¹³

V letih tik pred 2. svetovno vojno je Topolšica idealna bolnišnica

Topolšica je pod dr. Savičem dosegla ideal svoje dobe, postala je eno največjih, najbolj izpopolnjenih in najmoderneje¹¹⁴ organiziranih zdravilišč: z okoli 300 posteljami (220 za odrasle bolnike, 80 za otroke, bolne na pljučih), skoraj malo mesto s paviljoni za bolnike, upravo, ekonomijo za proizvodnjo živil, z delavnicami za pokritje pretežnega dela svojih potreb, svojim vodovodom, električno centralo, pošto itd. vse do lastne žage.¹¹⁵ Izvajali so najsodobnejše terapevtske metode, od cisto-torako-bronho in laringoskopije, mikroanatomije, bakteriologije, pa tudi socialno in individualno, imunobiološko, kemijsko in najradikalnejšo operativno terapijo. Tudi v diagnostiko so uvajali tačas sodobne metode: laboratorij je imel rutinski in biološki oddelek, termostat za gojišča ter mikrotom za histološke reze materiala, dobljenega s testnimi izrezi; eksperimente so izvajali na poskusnih živalih.¹¹⁶ – Topolšica »je prva in do danes edina naša ustanova, v kateri je celostna fizioterapija, s svojim močnim in vse pomembnejšim torakalno-kirurškim centrom v rokah samih zdravnikov fiziologov. To je datum in stopnja v naši fizioterapiji, ko smo se izenačili z najnaprednejšimi narodi na tem področju.«¹¹⁷ – »Topolšica je ponos in življenjsko delo dr. Savića in čast Jugoslavije,«¹¹⁸ »velik, moderen sanatorij, ki nam ga zavidajo tudi tujci: ne le, da si ga ogledujejo, vanj se prihajajo tudi zdraviti. Tujci prihajajo v sanatorij samo zaradi dr. Vase

¹¹³ Slovenec, 13. 3. 1938, str. 5: Zdravilišče Topolščica, Tečaj iz sodobne fiziologije.

¹¹⁴ Leta 1934 je sicer kot najmodernejši sanatorij označen Golnik, (Zdravstveni vestnik 6-8, 1934, str. 2), ob Savičevi smrti pa so to pripisovali Topolšici (Pravda, 4. 2. 1939, str. 6, izjava dr. Nedeljkovića).

¹¹⁵ Dragović, Dr. Vasa, str. 21. Savič, Pet godina, str. 44.

¹¹⁶ Cestnik, Meh, Poročilo, str. 20.

¹¹⁷ Život i rad, str. 15, 16.

¹¹⁸ Milišič, Dr. Vasa, str. 26.

*Savića. Vedo, da tu dela odličen ftiziolog, edini v Jugoslaviji, boljši ali vsaj enako dober kot tisti v njihovih deželah.*¹¹⁹ Tu je do danes našlo zdravje na tisoče bolnikov iz vse države in zamejstva, mnogo pridnih rok kruha in zaposlitve, siromašna okolica pa se je gospodarsko dvignila.¹²⁰ »Topolšica je edini zavod v državi, v katerem je umetnost ftiziologa in kirurga srečno in uspešno združena v eni roki, v roki šefa zavoda dr. Vase Savića. Prav ta tip zdravnika za tuberkulozo je danes ideal vsemu svetu.«¹²¹

Oba, dr. Savić in dr. Kučera, naj bi dobila več laskavih ponudb, da bi zapustila Jugoslavijo, a sta ostala zvesta Topolšici:¹²² »Tujci, posebno Nemci in Švicarji, so nam ga želeli speljati, a jih je zavrnil. Ponujali so mu njihove največje sanatorije, a jih dr. Savić ni želel sprejeti. – Potreben sem svojemu narodu, zato ostajam tu, je rekel ponosno in odbil vse mamljive ponudbe.«¹²³ Dr. Savić je užival velik ugled med zdravniki, strokovnjaki za tuberkulozo, doma in v tujini, kjer je predaval na kongresih o tuberkulozi ter objavljaj v časopisih in knjigah.¹²⁴ – »Morate biti ponosni nanj! – so govorili švicarski zdravniki kolegom iz Jugoslavije.«¹²⁵ – »Savićeve pacienti po ozdravitvi niso rekli kot navadno »Hvala Bogu in zdravnikom«, ampak »Hvala Bogu in dr. Saviću«.¹²⁶ – V času dr. Savića, od začetka 1923 do konca 1938, je šlo skozi Topolšico preko 9.500 bolnikov,¹²⁷ v največjem deležu so bile to gospodinje, nato študenti in dijaki ter uradniki.¹²⁸ – »Operacije dr. Savića so slovele: bolnik, ki bi mu

¹¹⁹ Pravda, 3. 2. 1938, str. 9.

¹²⁰ Slovenec, 24. 12. 1938, str. 3: Primarij dr. Savić odhaja.

¹²¹ Jutro, 9. 3. 1938, str. 3: Za napredek zdravljenja jetičnih.

¹²² Pašič, Priče iz Vojvodine, po Stevanu Vukovu.

¹²³ Pravda, 3. 2. 1938, str. 9.

¹²⁴ Politika, 3. 2. 1939, str. 9. Jutro, 4. 2. 1939, str. 3: Tragedija dr. Savića in dr. Kučerove je zbudila splošno obžalovanje v vsej državi.

¹²⁵ Pravda, 3. 2. 1938, str. 9.

¹²⁶ Pravda, 4. 2. 1938, str. 6, iz izjave dr. Velimira Mihailovića.

¹²⁷ Vrščaj, Delo, str. 38.

¹²⁸ Ivič, Medicinska statistika, str. 85.

Otroški preventorij
»Mladika«

Sanatorij za odrasle
»Vesna«

↓ ↑ Otroški preventorij »Smrečina«

Sanatorij za odrasle »Breda«

↓ Otroški sanatorij

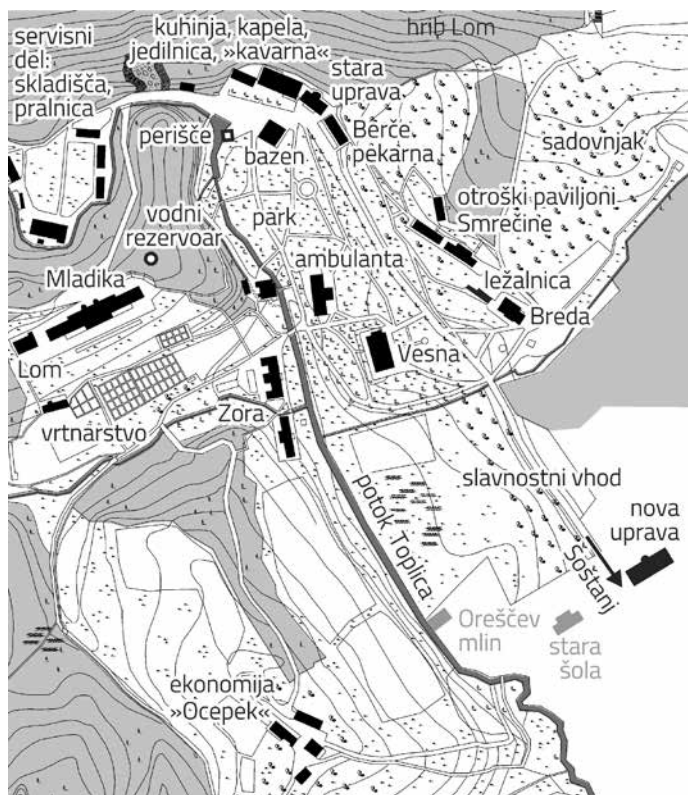
Ležalnica

Učenec gozdne šole

Pogledi v zdravilišče Topolšica pred drugo svetovno vojno,
risala Zdenka Sertić (Savič, Tuberkuloza, 1926, str. 184–193.)

pomagal, je lahko upal na skorajšnjo ozdravitev. Vendar je »Topolšica« postala premajhna za njegovo delo. Želel je mesto, kjer bi delal še več in pomagal čim večjemu številu ljudi.»¹²⁹

Zdravilišče Topolšica pred drugo svetovno vojno, R. P.

¹²⁹ Pravda, 3. 2. 1938, str. 9.

5. 1. 1939: dr. Savić in dr. Kučera sta s sklepom ministra za zdravje premeščena v Beograd.¹³⁰

Dr. Savić je bil – po osebnem pristanku¹³¹ – imenovan za predstojnika zanj ustanovljenega oddelka za pljučno kirurgijo¹³² Splošne državne bolnišnice v Beogradu: *»tu je bila zanj hkrati previdena širša misija v reševanju problema tuberkuloze in v organizaciji protituberkuloznega boja.«*¹³³

»Ko se je že govorilo o prestavitvi Savića iz Topolšice /.../,« »mi je Savić na vprašanje: – kaj to pomeni, je to po njegovi volji, kaj bo s Topolšico, z nami – mirno odgovoril:« »Zagotovo ste lahko ugotovili, da jaz samo delam. Glavno mi je, da se mi dajo možnosti za delo. Če to dobim tudi tam, mi bo vseeno. Delal sem tu, delal bom tudi tam. Resnica je, da še ne vem, kaj bom tam dobil.« Ko je bila premestitev dokončna, je v sanatoriju med pacienti izbruhnilo vznemirjenje. Ni si bilo moč zamisliti Topolšice brez Savića /.../, brez njegovega bdenja nad nami. Kajti Savić in Kučera sta delala neumorno. Zaključevala zaključke in intervencije, operirala, pregledovala, dajala nasvete od jutra globoko v noč.¹³⁴ Časopisi so pisali, da naj bi bilo *»mesto šefa pljučnega oddelka Splošne državne bolnišnice le začasno, dokler ne bi bil zgrajen velik sanatorij za tuberkulozne v Beogradu, s tristo posteljami. Določeno mu je bilo vodstvo tega sanatorija.«*¹³⁵ Dr. Savić naj bi imel velike načrte: organizirati boj proti tuberkulozi v celotni državi.¹³⁶ – *»Zdaj bom lahko delal tako, kot si predstavljam, je navdušeno govoril dr. Savić. Področje mojega dela je široko in lahko bom dal več kot v Topolšici.«*¹³⁷

¹³⁰ »Sjećanje na dr Vasu Savića, prvog srpskog ftiziologa!«

¹³¹ Konstantinović, Uvodna reč, str. 6. Život i rad, str. 14.

¹³² Zdravniški vestnik 12, 1938, str. 471. Život i rad, str. 14.

¹³³ Život i rad, str. 14.

¹³⁴ Janković, Dr. Vasa, str. 31.

¹³⁵ Vreme, 3. 2. 1939, str. 5.

¹³⁶ Vreme, 4. 2. 1939, str. 12. Konstantinović, Uvodna reč, str. 6.

¹³⁷ Pravda, 3. 2. 1938, str. 9.

6. 1. 1939: badnji dan (pravoslavni božič) v Topolšici

»V letih po narodnem osvobojenju se je po naših krajih naselilo sicer mnogo bratov Srbov, a najbrž boste v naši provinci težko naleteli na tako strnjeno srbsko naselbino, kakršno predstavlja zdravilišče za tuberkulozne v Topolščici. Med pacienti, ki jih še čez zimo ostaja v sanatoriju kakšnih 200, so namreč brez redkih slovenskih izjem in pa nekaj Hrvatov skoraj sami Srbi, naključje pa je nanese, da je pred 16 leti tudi vodstvo zavoda prevzel njihov rojak, sloveči specialist dr. Savić, ki je s svojim delom dvignil Topolšico do zavidanja vredne višine, prihodnje dni pa odide na novo službeno mesto v Beograd. Tik pred njegovim odhodom so se pravoslavni prebivalci Topolšice domislili, da proslave svoj božič na podobno svečan način, kakor je v navadi povsod, kjer Srbi strnjeno prebivajo. Na badnji dan popoldne so se pacienti ob sodelovanju upravnega osebja zbrali ob vhodu v zdravilišče, posekali v gozdu badnjake in jih nato v svečanem sprevodu odpeljali v sanatorij. Domiselni prireditelji so poskrbeli celo za skromno improvizirano godbo, ki je še posebej dvignila to razpoloženje. V sprevodu so ponesli badnjak najprej šefu dr. Saviću, družinam ostalih dveh zdravnikov, ekonomu g. Zgoncu, nato pa še v vsak oddelek zdravilišča. V celoti je Topolšica pravoslavni božič preživela na nadvse prisrčen način.«¹³⁸

Isti dan¹³⁹ so Vasove reči že prispele v Beograd. Tu sta oba zdravnika najela stanovanji v novi palači na Birčaninovi ulici 28, na vogalu z Garamažinovo ulico v Zahodnem Vračarju¹⁴⁰ [nekdanja beograjska občina]: v četrtem nadstropju je stanoval Vasa z mamo Katico, v skromni mansardni garsonjeri je bivala Mara, v Beograd sta prišla okoli 10. januarja. V Beogradu in rodnem Banatu je imel dr. Savić prijatelje, ki so se njegovega prihoda veselili, težko pa je prenašal ločitev od Topolšice.¹⁴¹ Med

¹³⁸ Jutro, 9. 1. 1939, str. 5: Badnjak v Topolšici.

¹³⁹ Politika, 3. 2. 1939, str. 9.

¹⁴⁰ Vreme, 3. 2. 1939, str. 5

¹⁴¹ Pašič, Priče iz Vojvodine, po Stevanu Vukovu.

bolniki so se iz Beograda širile vesti, da sta šef in primarinja v Beogradu nerazpoločena.¹⁴² Dr. Vaso Savič je nerazpokoženje odprto kazal prijateljem:¹⁴³ zapadel je v globoko depresijo.¹⁴⁴ Odkar so se pojavili prvi znaki duševne pobitosti, se asistentka ni ločila od njega. Najbolje je poznala svojega učitelja in kot da bi predvidevala, kaj bi se lahko zgodilo. Tisti, ki so jo poznali, so opazili, da tudi ona trpi za neznanimi mukami.¹⁴⁵

19. 1. 1939: dr. Savič razkrije, da razmišlja o samomoru

Sredi januarja¹⁴⁶ je dr. Saviča obiskal v stanovanju v Birčaninovi ulici znanec trgovec, ki mu je dr. Savič potožil, da ne more več živeti. Znanec mu je svetoval, naj odloži mesto v splošni bolnišnici in začne privatno prakso. Dr. Savič je odvrnil, da tega ne more, ker ni bil nikoli vaje delati za denar, pa tudi sredstev mu manjka, da bi začel zasebno ordinacijo. Čeprav je v začetku še upal, da se vrne v Topolšico, je zadnje dni obupal do konca:¹⁴⁷ bil naj bi trdno prepričan, da se bo ubil, ker njegovo življenje nima več cilja. To je vedela njegova asistentka dr. Marija Kučera, sporočila je njegovi materi, stari gospe Katarini Savič,¹⁴⁸ o tem naj bi govoril mnogim prijateljem.¹⁴⁹ Vsi, ki so poznali tega preobčutljivega človeka, so to vzeli zares in vpeljali posebne ukrepe, da ne bi tragično končal. V domu dr. Vase Saviča so nastopili mučni dnevi. Postajal je vse melanholičnejši in depresivnejši, ni želel več ne jesti ne s kom govoriti. Povlekel se je vase. – Vse je zaman! – je govoril resignirano. V strahu zanj

¹⁴² Janković, Dr. Vasa, str. 32.

¹⁴³ Pravda, 3. 2. 1938, str. 9.

¹⁴⁴ Vreme, 3. 2. 1939, str. 5.

¹⁴⁵ Politika, 3. 2. 1939, str. 9.

¹⁴⁶ Po Slovenskem narodu, 3. 2. 1939, str. 3, je bilo to na »Bogojavljanje«, 19. 1.

¹⁴⁷ Jutro, 4. 2. 1939, str. 3: Tragedija dr. Saviča in dr. Kučerove je zbudila splošno obžalovanje v vsej državi.

¹⁴⁸ Vreme, 3. 2. 1939, str. 5.

¹⁴⁹ Politika, 3. 2. 1939, str. 9.

sta bili mati in asistentka stalno ob njem.¹⁵⁰

Dnevi tik pred samomorom: bedenje ob obupancu

Duševna kriza je bila tolikšna, da sta mati in asistentka brez spanca zadnjih nekaj noči bede dežurali in čuvali človeka, ki sta ga vsaka na svoj način imeli tako radi. Noč je bila najstrašnejša. V noči in tišini se je dr. Savić boril z najbolj črnimi mislimi.¹⁵¹ Ženski sta počivali le, ko je Vasa odšel na svoj oddelek in se predal bolnikom. Takrat sta bili obe, pa tudi bolničarka, ki jo je pripeljal s seboj iz Topolšice, prepričani, da se mu ne bo nič zgodilo: tedaj se je ves posvetil tistim, ki so od njega pričakovali rešitev.¹⁵² – Dr. Savić je dobil odobreno odsotnost z dela. Name-raval je odpotovati v Topolšico na okrevanje.¹⁵³

1. 2. 1939

Služkinja dr. Savića je prišla v gostilnico »Drina« preko ceste in zaprosila za kosilo za dr. Savića ter njegovo sodelavko. Ko ji je natakár izročil kosilo, mu je služkinja rekla: – Plačal vam bo gospod zdravnik. On ne more priti ... Odšla je s kosilom.

Okoli pete ure je videla dr. Savića upravnica hiše, da se v pritličju ob dvigalu pogovarja z asistentko. Mislila je, da se kot navadno pogovarjata o svojem poslu in delu v bolnišnici. Kdaj sta se zvečer oba zdravnika vrnila v stanovanje, se ne ve. Sta pa bila zvečer oba videti dobro razpoložena. Večerjala sta s Saviće-vo materjo. Tu je bila tudi gospa s sinčkom, ki je imel zelo rad in je mnogo obiskoval »strička doktorja«, ker ga je nedavno ozdravil težke bolezni. Gospo so vsi veselo pričakali na vhodu. Takoj po pozdravu je dr. Savić vzel otroka in ga pobožal, rekoč gospej: – *»Jutri odpotujem v Topolšico. Veste, ne počutim se dobro, pa*

¹⁵⁰ Pravda, 3. 2. 1938, str. 9.

¹⁵¹ Vreme, 3. 2. 1939, str. 5.

¹⁵² Pravda, 3. 2. 1938, str. 9.

¹⁵³ Vreme, 3. 2. 1939, str. 5.

grem, da se malo odpočijem. Vsaj jutri bom mirno spal ...» Potem smo se začeli veselo pogovarjati o drugih stvareh, pripoveduje gospa. Nič drugega ni omenil. Odšla sem z namenom, da se jutri oglasim na postaji in ga pospremim. Že zvečer je bilo vse pripravljeno za pot. Stvari dr. Savića so bile spakirane. »*Sedela sem z njima še dolgo potem, ko so gostje odšli. Potem pa – jaz sem stara – šla sem počivat. Vasa in Marija sta ostala v sobi. Mislila sem, da bo Vasa legel in Marija odšla v svojo sobo,*« je pripovedovala mati.¹⁵⁴ Kot navadno je Vasa precej dolgo bral in nato legel. Čas je tekel. Nikakor ni mogel zaspati.¹⁵⁵ Dr. Marija Kučera je vzela leseno klopco in na njej bedela nekaj ur. Enkrat ali dvakrat je šla v svoje stanovanje in se poslednjič vrnila na nočno stražo okoli dvanajste ure. Mati je spala v sosednji sobi.

2. 2. 1939 ob 00.00: dr. Kučera v svojem stanovanju

Opolnoči sta študenta medicine, ki sta stanovala v mansardi, slišala, da so se odklenila vrata sosednjega stanovanja. Hitri koraki so kmalu izginili, spuščajoč se v četrto nadstropje. Zdravnica gre dol, je dejal eden od njiju in kmalu zaspal. Zadnje dni so se sosedji, posebno z mansarde, čudeč se spraševali: zakaj ta zdravnica ponoči tako pogosto hiti v stanovanje dr. Savića?

2. 2. 1939 okoli 1. ure:

Okoli 1. ure se je starka zdrznila. Iz spalnice svojega sina je slišala glasen pogovor in se prestrašila. – Vaso, sine, kaj delaš? – je vprašala mati. – Le spi, mati, nič ne skrbi! – je odgovoril dr. Savič.¹⁵⁶ – Zakaj trpita ob meni? je govoril neprestano. Morata se spočiti. Ker ni mogel spati, je vstal in se oblekel.¹⁵⁷ Starka se je vrnila v posteljo. Bila je pomirjena. Njena draga Marija, kot je nežno klicala asistentko, je bila ob sinu. Nad njeno glavo je imela

¹⁵⁴ Politika, 3. 2. 1939, str. 9.

¹⁵⁵ Pravda, 3. 2. 1938, str. 9.

¹⁵⁶ Vreme, 3. 2. 1939, str. 5.

¹⁵⁷ Pravda, 3. 2. 1938, str. 9.

mati obešeni sliki hčerke, nune v samostanu pri Petrovgradu, in sina dr. Vase Savića.

2. 2. 1939 ob 01.30

Po pustih, tihi in hladni Birčaninovi ulici je stopal žandar. Komaj kdo je šel mimo. Beograd je že spal.

2. 2. 1939 ob 02.00: skok

Lahek starkin sen je razbilo odpiranje okna. Vznemirjena je skočila. Ko je pritekla v sobo svojega sina, je vrisnila – dr. Marije Kučera ni bilo v sobi, dr. Vasa Savić je postavil klopco, na kateri je vse do malo prej dremala njegova asistentka, ob okno. Ko je mati pritekla v njegovo sobo, je dr. Savić že stal v odprtem oknu. Pogledal je mati. Izgledalo je, da v tem strašnem srečanju ne bo imel moči za poslednji gib. – Sine, kaj boš? Ali me zapuščaš? – je jokaje kriknila mati in pohitela k oknu, da bi rešila sina. – Zbogom, mati! – je rekel dr. Savić, še vedno gledajoč starko. Pritekla je oknu in še uspela bežno ujeti vogal njegovega plašča. Telo je poletelo. V padcu se je plašč iztrgal iz šibkih starkinih rok. Nagnila se je nad globino, vendar so njene šibke roke ostale prazne nad breznom. – Joj, sinko!

Kje je bila tačas dr. Marija Kučera, ne ve nihče povedati, niti stara gospa Savić. Nato se je asistentka nenadoma pojavila. Mati je bila izgubljena. Okno odprto in pod njim klopca. Brez besed je prišla dr. Marija Kučera k oknu, kot da mora nekaj videti. Z odločnostjo, ki je starko povsem onespособila, se je njena Marija povzpela na okno in brez besed strmoglavila na pločnik. Okno je ostalo odprto. Na njem je bila zakrčena starka. Gledala je v noč kot skozi sanje.¹⁵⁸

Noč je bila hladna in vetrovna. Niti en pozni mimoidoči ni tačas šel po Birčaninovi ulici. Samo na vogalu pri kavarni »Drina« je bil žandar – stražar. Top udarec se je slišal desetine metrov daleč. Žandar je stekel v smeri hiše, s katere je nekaj padlo. Pod

¹⁵⁸ Pravda je v detajlih poročala drugače, da sta obe ženski vstopili v sobo.

oknom je videl nepremično moško telo. Glava je bila obrnjena k tlu.¹⁵⁹ Ležalo je na hrbtu v mlaki krvi. Ob njem je bil copat.¹⁶⁰ Sam v noči, z mrličem na asfaltu, je pričel žandar klicati. Želel je prebuditi upravnika hiše na Birčaninovi ulici št. 28. Po nekaj minutah je razburjen poročal: Z najvišjega nadstropja vaše hiše je strmoglavil človek! Mrtev je ...¹⁶¹

Redki mimoidoči so slišali še en top udarec v trd kamen, en sam samcat krik.¹⁶² Upravnik Vladimir Šipinski je pritekel iz stavbe. Žandar mu je želel pokazati truplo, a je, ko se mu je približeval, zaprepaščen obstal: – Joj, pogledjte: skočila je še ena ženska!

Zares, le pol metra od mesta, na katerem je ležalo moško truplo, je v veliki mlaki krvi trzalo še žensko telo. Padla je ob samem zidu. Izdih v krvi – in vse je potihnilo. Upravnik je bolje pogledal: – Joj, to je vendar naš zdravnik! ... Tudi zdravnica je mrtva ... Zdravnica z mansarde ... Upravnik in žandar sta šla pogledat, ali je odprto okno v stanovanju dr. Savića. Zares, četrto nadstropje! Stanovanje dr. Savića! Bilo je že razsvetljeno. V stanovanju je bila sama mati dr. Savića, vsa iz sebe od bolečine. Ničesar ni razumela. Vedela je samo to, da je bil njen sin zadnji čas zelo depresiven, razočaran in odločen umreti. A vseeno je verjela, da bo živel.

Medtem so se od spodaj, z ulice, zaslišali glasovi.¹⁶³ Iz kavarne »Drina« so pritekli gostje in natakarji. Eden od natakarjev je razburjen pripovedoval: – Pred nekaj minutami sem stopil ven. Okno na četrtem nadstropju je bilo odprto in osvetljeno. Slučajno sem postal. Gori sem slišal nek prepir in vrisk. Vrnil sem se v kavarno. Niti slutil nisem, kaj se bo zgodilo.¹⁶⁴

Sosedi, ki jih je prebudil top trk, so odpirali okna in nale-

¹⁵⁹ Vreme, 3. 2. 1939, str. 5.

¹⁶⁰ Politika, 3. 2. 1939, str. 9.

¹⁶¹ Vreme, 3. 2. 1939, str. 5.

¹⁶² Politika, 3. 2. 1939, str. 9.

¹⁶³ Vreme, 3. 2. 1939, str. 5.

¹⁶⁴ Politika, 3. 2. 1939, str. 9.

teli na grozljiv prizor: na asfaltu sta v mlaki krvi ležali dve telesi. Na kraju dogodka se je hitro zbrala velika množica. Nekdo je obvestil Deveto sosesko Uprave mesta Beograd in na mesto dogodka je najprej prispel dežurni pisar g. Popović, malo za njim pa starešina soseske g. Bogdan Tošić. Dr. Vaso Savić je bil že mrtev, dr. Kučera pa je le še kratek čas dajala znake življenja. Ko je prišel reševalni avtomobil, je bila tudi ona že mrtva. Vsaka zdravniška pomoč je bila nesmiselna. Takoj po dogodku je policija začela preiskavo. V stanovanju dr. Savića niso našli nobenega pisma, ki bi lahko pojasnilo ta korak. Zaslišali so prijatelje, znance in mati dr. Savića. Trupli samomorilec sta bili prenešeni v mrtvašnico Splošne državne bolnišnice.¹⁶⁵ Primer je izzval veliko razburjenje, pa tudi veliko sočustvovanja. Čez dan je mnogo gostov v stanovanju pokojnega dr. Savića njegovi ostareli materi izrekalo sožalje. Skozi skromno stanovanje dr. Savića so šle množice. Bilo je tudi veliko beograjskih zdravnikov, a še več nekdanjih težkih bolnikov, ki niso mogli skrivati solza in bolečine za izgubljenim zdravnikom. Obkrožen s stvarmi, ki jih je dr. Savić pripravil za na pot, je včeraj neki zdravnik rekel: – Ljudje vedo za svojo hišo, za ženo in za otroke. On pa je vedel samo za bolnike in tuberkulozo!¹⁶⁶

Vseposod po Beogradu so govorili o tragediji.¹⁶⁷

3. 2. 1939: Reportaže o samomoru

Naslednji dan so o samomoru s celostranskimi reportažami in bombastičnimi naslovi poročali mdr. beograjski časopisi Politika (*Dvojni samomor na Birčaninovi ulici. Slavni specialist za tuberkulozo dr. Vasa Savić in njegova asistentka dr. Marija Kučera sta skočila iz četrtega nadstropja in umrla.*), Pravda (*Dva grozljiva samomora. V trenutku težke duševne depresije je sinoči izvršil samomor eden najboljših zdravnikov za pljučne bolezni, dr. Vaso Savić.*) in Vreme (*Skrivnostni dvojni samomor slavnega specialista za tuberkulozo in njegove sodelavke*);

¹⁶⁵ Pravda, 3. 2. 1938, str. 9.

¹⁶⁶ Politika, 3. 2. 1939, str. 9.

¹⁶⁷ Pravda, 4. 2. 1938, str. 6.

Prim. dr. Marija Kučera in stavba v Beogradu z označenim oknom, skozi katero sta skočila zdravnika.

(Po: Vreme, 3. 2. 1939, str. 5, in Pravda, 3. 2. 1939, str. 5.).

objavljali so fotografije obeh zdravnikov, stavbe, iz katere sta skočila, preiskovalcev pri delu. Tragična smrt obeh zdravnikov je vzbudila pretresljiv odmev tudi v slovenski javnosti, saj je pri dr. Saviću kot šefu najbolj slovečega zdravilišča za jetične razen tisočev pacientov z juga iskalo utehe in pomoči tudi na stotine slovenskih bolnikov. Zmerom je bil na razpolago tudi okoličnom Topolšice, ne da bi kdaj terjal račun.¹⁶⁸

4. 2. 1939 ob 10.00: Cerkvene pogrebne slovesnosti in slovo v Beogradu

Pogrebna slovesnost je bila v natrpani bolnišnični kape-li. Naricanje užaloščene matere je spremljalo besede številnih govorcev o dobrih delih njenega sina. Bil je pogreb, kakršnega se je v Beogradu redko videlo: mimo mrtvaškega odra so šli vsi družbeni sloji, dame v krznu in revni delavci, predstavniki medicinske stroke, univerzitetni profesorji, načelnik Ministr-

¹⁶⁸ Jutro, 4. 2. 1939, str. 3: Tragedija dr. Saviča in dr. Kučerove je zbudila splošno obžalovanje v vsej državi.

stva za socialno politiko in javno zdravje, direktor Centralnega higienskega zavoda, predstojniki oddelkov Splošne državne bolnišnice, predstavniki društev in javnega življenja. Bolniki so dramatično padali na krsto, objemali in poljubljali zdravnika na mrtvaškem odru¹⁶⁹ in so jih le težka odtrgali, neutolažljiva Savićeva mati ni več mogla stati na nogah. Po obredu, ob 11.30, so telo pokojnika prepeljali v Petrovgrad. V kapeli je bil še manjši obred za dr. Marijo Kučera. Mati dr. Savića je dolgo jokala ob njej: – Tudi ti odhajaš, hčerka moja!¹⁷⁰ Odpeljali so jo v Zagreb.

4. 2. 1939 zjutraj je prišla Savićeva sestra, nuna Petronija, iz Beograda, da bi pripravila vse potrebno za bratov pogreb v Petrovgradu, kjer je preživel svoja najlepša mlada leta.¹⁷¹ *Nuno Petronijo smo našli v samostanu ob veliki voščeni sveči, pobito in objokano. Prebiral je molitve. Bil je zelo presunljiv prizor. Dušeka se v solzah je tiho rekla: Glejte, zadela me je še druga tragedija ... Bil je nenavaden človek, z veliko ljubeznijo do človeštva. Idealna duša. Vsakogar je imel rad, sebe najmanj. Za vsakogar je živel, za sebe najmanj ... – Nekaj dni po božiču, ko je bil dr. Savić v Beogradu, ga je sestra poklicala, da bi pomagal zbolelemu otroku siromašne ženske. Pokojni dr. Savić je takoj pripotoval v Petrovgrad, pregledal otroka, mu pomagal in ga napotil v bolnišnico, kjer ga je zdravil na svoje stroške. Pokojni dr. Savić je veliko pomagal ubogim in je vsak mesec zanje od svoje plače namenil po sto dinarjev.*¹⁷²

Ob dveh popoldne je bilo petrovgradsko pokopališče prepolno žena, mož in otrok. Tiho so čakali, da se udeležijo žalostne manifestacije. Pokopu so prisostvovali vsi petrovgradski zdravniki, predsednik mestne občine, šolski prijatelji pokojnega dr. Savića in množica meščanov, tudi iz Beograda in Novega Sada,¹⁷³ predstavniki vseh državnih oblasti, društev in ustanov; zastopali so Centralni higienski zavod v Beogradu, Higienski

¹⁶⁹ Čvrkić, Dr. Vasa, str. 49.

¹⁷⁰ Vreme, 4. 2. 1939, str. 12.

¹⁷¹ Pravda, 5. 2. 1939, str. 9.

¹⁷² Fišner, Na petrovgradskom groblju, str. 9.

¹⁷³ Vreme, 4. 2. 1939, str. 12.

zavod in Antituberkulozni dispanzer v Novem Sadu, Novosadsko šolsko polikliniko ... Avtomobil »Konkordije« s posmrtnimi ostanki je v Petrovgrad prispel šele ob 15.30. Ko je velik črn avtomobil vozil skozi mestne ulice, so zvonili zvonovi vseh petrovgradskih cerkva. Ganljiv je bil prizor, ko sta mati in sestra zagledali avtomobil, v katerem je ležal njun najdražji. Krsto so pred pokopališko kapelo prinesli njegovi tovariši, zdravniki iz Petrovgrada. Nadškofov vikar je ob asistenci vse petrovgradske duhovščine opravil pogrebni obred. Krsto so iz kapele odnesli Savićevi prijatelji in pacienti. Govorili so predstavniki Ministrstva narodnega zdravja (*v svoji stroki je bil virtuozi*), Centralnega higienskega zavoda v Beogradu (*bil je propagator in fanatični delavec na področju ljudskega zdravja*), Društva specialistov za tuberkulozo, univerzitetni profesor (*bil je prvak naše dežele v boju proti tuberkulozi, zamislil si je kolektiven boj proti tuberkulozi, pravo in široko vojno vsega naroda in ljudskih množic proti temu velikemu socialnemu zlu*), delegata Jugoslovanske zdravniške zbornice in ftiziološkega društva. Nad grobom se je v imenu šolskih tovarišev od pokojnika poslovil petrovgradski zdravnik dr. Radulović (*o dr. Saviću je najboljši kirurg na svetu, profesor Sauerbruch, dejal: »Vam, Jugoslovanom, ni treba prihajati k meni, vi imate svojega Savića.«*). V imenu kluba petrovgradskih zdravnikov in zdravnikov banovinske zbornice je dr. Matić, šef internega oddelka tukajšnje bolnišnice, vznemirljivo opisal tragedijo človeka, ki je ustvaril prvovrsten sanatorij, v najboljših letih, v šestinštiridesetem letu, pa izgubil voljo tako za delo kot do življenja. Telo pokojnika je bilo spuščeno v grob.¹⁷⁴

5. 2. 1939 Pogreb dr. Marije Kučera

Telo dr. Marije Kučera so ob 11. uri v krogu prijateljev pokopali v družinski grob na zagrebškem pokopališču Mirogoj.¹⁷⁵ *»Ni znano, zakaj Romeo in Julija naše zgodovine medicine, ki sta živela, delala in umrla skupaj, nista bila pokopana*

¹⁷⁴ Fišner, Na petrovgradskom groblju, str. 9. Fišner, Sahrana, str. 9.

¹⁷⁵ Kučera Mirogoj, oddelek RKT, polje 46A, razred II/I, št. 54; »Pokojnika;« Pravda, 5. 2. 1939, str. 9. Pravda, 6. 2. str. 10.

skupaj.«¹⁷⁶

Iskanje vzrokov za samomor

Preiskava ni ugotovila nič otipljivega. Tako dr. Savić kot dr. Kučera sta zapustila celo knjižnico rokopisov, nikjer pa nobene vesti o sebi osebno,¹⁷⁷ nobenih dokumentov, ki bi pojasnili njuno odločitev, nobenega pisma, ki bi odkrilo neposredne motive samomora. – Pred tremi leti, ko je bil bolan, naj bi dr. Savić dejal: »Zapustil sem oporoko. Ko umrem, mama, jo boš našla med mojimi stvarmi, v kovčku.« Oporoke ni bilo. Novinarji in policija so razmišljali v več smeri, iskali in našli podrobnosti iz življenj obeh zdravnikov in njihovih bližnjih.

Analogija z dr. Joanovićem

Najboljši prijatelj dr. Savića, docent dr. Spužić, je dejal: »Pripovedoval mi je, da razume, zakaj je dr. Joanović izvršil samomor«.¹⁷⁸ Tudi drugi so opazili podobnost med samomoroma dveh vodilnih srbskih zdravnikov, dr. Joanovića, vrhunskega specialista za raka, in dr. Savića, specialista za tuberkulozo. »Klonila in podlegla sta ljudski moralni zlobi in si na dramatičen način vzela življenje.«¹⁷⁹ Đorđe Joanović je bil pobudnik, profesor in dekan medicinske fakultete ter direktor patološkega inštituta v Beogradu, eden najvidnejših medicinskih znanstvenikov svojega časa. 28. 1. 1932 naj bi se v nepojasnenih okoliščinah obesil v svojem stanovanju v drugem nadstropju Patološko-anatomskega inštituta v Beogradu, mnogi pa so sumili, da je bil umorjen, ker je padel v veliko nemilost pri vladi zaradi zavzemanja za avtonomijo univerze in podpore študentskim protestom.¹⁸⁰ Bil je brez družine, ves posvečen znanstvenemu

¹⁷⁶ Pašić, Priče iz Vojvodine, po Stevanu Vukovu.

¹⁷⁷ Vreme, 4. 2. 1939, str. 12.

¹⁷⁸ Vreme, 3. 2. 1939, str. 5

¹⁷⁹ Milišić, Dr. Vasa, str. 26.

¹⁸⁰ Studenti Beogradskog univerziteta, str. 169. Đukić, Visoka moralna načela.

delu. Čeprav je šlo za samomor, je srbski patriarh odobril, da lahko izvedejo »opelo« (péti pravoslavni mrtvaški obred) nad zaslužnim pokojnikom.¹⁸¹ Po dr. Joanoviću se imenuje splošna bolnišnica v Zrenjaninu.¹⁸²

Spopad med zdravniki v zasebnem in javnem zdravstvu, med profesorji in kliničnimi zdravniki

Dr. Spužić je povedal, da dr. Savića »niso sprejeli salonski zdravniki«. ¹⁸³ Savićev prijatelj dr. Stevan Nikolić iz Zagreba je zapisal, da je bil dr. Savić »nežna in sanjaška duša, predolgo osamljena v puščavi [= Topolšici], brez stika z dnevnim življenjem«. ¹⁸⁴ – »V izgradnji svoje nove pozicije in dobljenega oddelka je – na žalost – naletel na takšne težave in probleme, da sta v njem usahnili energija in volja, poznani iz njegovega dotedanjega dela. Nepredstavljiva reakcija na postopke, ki so ga ovirali v zamišljenem izvajanju programa, je vodila v katastrofo ...« ¹⁸⁵ – »Ko se je prvič razočaral nad ljudmi, si je vzel življenje.« ¹⁸⁶ – »Ko Vasa Savić ni več mogel zdraviti bolnih, je izvršil samomor. On, ki je sebe posvetil zdravljenju ljudi, ki je to znal, želel in zmogel, ni več mogel odgovarjati bolnikom: nimam s čim.« Kot idealist in poštenjak se ni želel prilagoditi drugačnemu sistemu, drugačnemu razumevanju zdravniškega poklica, ki so ga v vlemestu ponekod vodile laž, spletki in borba za prestiž in položaj v družbi ter za zasebno korist in premoženje. Zato

¹⁸¹ Samomor je po nazoru pravoslavne cerkve smrtni greh, za samomorilce se naj ne bi opravila pogrebna slovesnost in naj celo ne bi bili pokopani na območju pokopališča, obredje pa opravijo mdr. v primerih, ko je bil samomor storjen iz nuje, če ga dovoli patriarh oz. če gre za zaslužno osebnost.

¹⁸² »Oprijelo.« »Dođe Joanović.«

¹⁸³ »Sjećanje na dr Vasu Savića, prvog srpskog fiziologa!«

¹⁸⁴ Nikolić, Doktoru, str. 52.

¹⁸⁵ Život i rad, str. 14.

¹⁸⁶ Milišić, Dr. Vasa, str. 28.

je njegov samomor opomin in težka obtožba.¹⁸⁷ – »Opazovalci tega življenja, polnega moči, po vsem, kar je o njem povedano, ostanejo pred eno samo uganko: kolikšna je morala biti sila, ki je takšno življenje uničila v mesecu dni.«¹⁸⁸

Patološke spremembe

V obdukcijemskem izvidu dr. Vase Savića naj bi obstajali indici o patoloških spremembah, ki bi lahko bile vzrok za duševni zlom.¹⁸⁹

Travmatična usoda Savićeve sestre

Savićeva sestra Vukoslava je že pred bratovo smrtjo doživela tragedijo v zakonskem življenju. Kot učiteljica v Petrovgradu se je pred več leti poročila z ruskim polkovnikom Špakovskim, bratom znanega vojskovodje, generala¹⁹⁰ Arkadije. Mož, ki ga je imela zelo rada, je pred sedmimi leti izvršil samomor. To jo je tako pretreslo, da se je odločila zapustiti družabno življenje in se zaobljubiti Bogu. Svojemu možu je spesnila zbirko nežnih lirskih pesmi in mu jih posvetila. Pesmi je izdalo Kolo srbskih sester v Petrovgradu, nato pa je šla Vekoslava med nune. Sprejel jo je banatski škof dr. Grigorij Letić, ki je v gozdu na obrobju Petrovgrada ob 40-letnici svoje duhovniške in 30-letnici škofovske službe ustanovil ženski Samostan svete Melanije Rimljanke z nekaj sobicami, ki je bil tudi internat za žensko mladino ter zatočišče za sirote in zapuščene ostarele. Za predstojnico samostana je postavil sestro Petronijo, nekdanjo učiteljico, sestro dr. Savića.¹⁹¹

¹⁸⁷ Janković, Dr. Vasa, str. 32, 33. Čvrkić, Dr. Vasa, str. 42. Čvrkić, Dr. Vasa, str. 50.

¹⁸⁸ Život i rad, str. 16.

¹⁸⁹ Pašić, Priče iz Vojvodine, po Stevanu Vukovu.

¹⁹⁰ Shpakovsky, Arkady Albertovich.

¹⁹¹ Samostan sv. Melanije. Prim. »Манастир Свете Меланије.« Fišner, Na petrovgradskom groblju, str. 9. Pašić, Priče iz Vojvodine, po Stevanu Vukovu.

Življenje in delo dr. Mare Kučera

Dr. Marija Kučera, rojena 9. 4. 1899 v Zagrebu, je bila je hči zagrebškega znanstvenika, matematika in svetovno znanege astronoma prof. dr. Otona Kučere. Študij medicine je vpisala v Zagrebu, nadaljevala v Gradcu in Berlinu ter zaključila na Dunaju:¹⁹² za zdravnico splošne medicine je bila promovirana 10. 7. 1924. leta. Po zaključenem stažu je bila leto dni na specializaciji v Parizu, 1925¹⁹³ pa kot specialistka za pljučne bolezni postavljena za asistentko dr. Savića v Topolšici: tu jo je pretresel primer osamljenega človeka, ki se je sam samcat boril proti tuberkulozi.¹⁹⁴

Mara Kučera je uživala simpatije študentov zaradi svoje preprostosti in tovarištva. V Zagrebu, ko se je ponoči vračala domov v družbi kolega, je naboj iz mraka ubil njenega spremljevalca, študenta Jerka Šimića – na mestu je obležal mrtev s prestreljeno lobanjo. Mladenka je doživela težak duševni zlom. Nikoli niso mogli ugotoviti, kdo je bil morilec; vse je kazalo, da je bil študent žrtev pomote: naboj je bil namenjen kdo ve komu.¹⁹⁵ Kasneje je bila dr. Mara Kučera mračna in zaprta. Življenje je posvetila medicini, a ni mogla skriti želje, da bi bila mama. V Topolšici je organizirala in vodila oddelek za tuberkulozne otroke. Tako je izživljala svoje žalostno materinstvo. Zaradi zavzemanja za bolnike, kolegialnega obnašanja in prirojene ljubeznivosti je bila deležna splošnih simpatij,¹⁹⁶ v zdravniških krogih je uživala ugled dobre, vestne in sposobne zdravnice,¹⁹⁷ delala je predano, požrtvovalno in sistematično.¹⁹⁸ 8. 11. 1935 je dobila naziv primarij.¹⁹⁹

¹⁹² Imunović, In memoriam, str. 52.

¹⁹³ Podatek na spominski plošči v Topolšici.

¹⁹⁴ Jutro, 4. 2. 1939, str. 3: Tragedija dr. Savića in dr. Kučerove je vzbudila splošno obžalovanje v vsej državi. Vreme, 3. 2. 1939, str. 5.

¹⁹⁵ Vreme, 4. 2. 1939, str. 12.

¹⁹⁶ Politika, 3. 2. 1939, str. 9.

¹⁹⁷ Vreme, 3. 2. 1939, str. 5.

¹⁹⁸ Simunović, In memoriam, str. 52.

¹⁹⁹ Socialni arhiv, str. 208.

Dr. Mara Kučera je v dr. Saviću videla človeka največjih sposobnosti, nadčloveka. V tem kultu je minila cela njena mladost. Ali ga je imela rada? Morda na skrivaj. Menda pa dr. Vasa Savić ni ničesar opazil; ves je bil zaposlen z operacijami, zdravljenjem, znanstvenim delom. Ni bral njene duše, njenih skrivnosti. Vedno je poudarjal: »*Dr. Kučera samo vrši svojo dolžnost!*«²⁰⁰ – Nekateri časopisi so pisali: Ni bila niti zaročenka niti prijateljica, bila pa je očarana z njim in ga je oboževala, želela si je le večno ostati ob njem.²⁰¹ Po drugih zapisih pa naj bi zdravnika imela intimno razmerje: najbližji prijatelji naj bi vedeli povedati, da bi se morala v teh dneh poročiti.²⁰² – Po odhodu pokojnega dr. Savića v Beograd na novo dolžnost se je dr. Kučera odločila, da gre tudi ona z dolgoletnim šefom.²⁰³

9. 3. 1939 je bila v topolškem zdravilišču komemoracija, naslednji dan pa sv. maša zadušnica, ki so se je udeležili zdravniki, bolniki, uradniki in sestre.²⁰⁴

Petrovgradski časopis Banatska pošta je sprožil pobudo za zbiranje pomoči Savićevi materi, ki je živela v težkih materialnih razmerah,²⁰⁵ dr. Savič si namreč ni ustvaril ne imetja ne prihrankov.²⁰⁶ »*Najboljši dokaz za to, kako idealistično je dr. Vasa Savić dojemal življenje, je, da je svojo ostarelo mater pustil povsem brez vsega. Nima niti pokojnine, njen sin, za katerega je vse porabila, pa ji ni zapustil niti nekaj sto dinarjev. – Takšen je bil ta človek, pravijo njegovi prijatelji. Kot odličen specialist bi lahko zaslužil denar. Vendar ni želel. Zasebne prakse, čeprav so ga iskali tisoči, ni imel, in če je koga že zdravil izven sanatorija in bolnišnice, ni želel od njega vzeti niti dinarja za svoj trud.*«²⁰⁷

²⁰⁰ Vreme, 4. 2. 1939, str. 12.

²⁰¹ Vreme, 3. 2. 1939, str. 5.

²⁰² Pravda, 3. 2. 1938, str. 9.

²⁰³ Politika, 3. 2. 1939, str. 9.

²⁰⁴ Jutro, 14. 2. 1939, str. 3: Topolšica spominu dr. Savića in Kučerove.

²⁰⁵ Majki pok. Dr. Vase Savića treba pomoči. Banatska pošta, 18. 2. 1939, str. 3. Po: »Vasa Savić.«

²⁰⁶ Pašič, Priče iz Vojvodine, po Stevanu Vukovu.

²⁰⁷ Pravda, 3. 2. 1938, str. 3.

Mati dr. Saviča se je pridružila hčeri v samostanu.²⁰⁸

40 dni po smrti je bila zadušnica (parastos) za dr. Savičem v cerkvi Marijinega vnebovzetja v Petrovgradu,²⁰⁹ kajti »štirideseti dan po smrti pride človekova duša pred pravično božjo sodbo.«²¹⁰

Marca 1939 je bilo ponovno razpisano mesto zdravnika šefa upravnika v Topolšici.²¹¹ upravo zdravilišča je prevzel dr. Tomaž Furlan.²¹² V Topolšici so bili 4 zdravniki, 26 sester, 38 sobaric in več drugega osebja, zidali so novo upravno in stanovanjsko poslopje.²¹³

Na pokopališču Tomaševac v Zrenjaninu je bil postavljen nagrobnik na grobu dr. Saviča: nad enostavnim betonskim sarkofagom je bizantinski križ iz belega marmorja iz Arandjelovca s poudarjenim napisom »Dr. Vasa Savić / šef sanatorijuma Topolšice« in utišanim »1893 † 1939 / M[anastir?]. Melanija«.

Avgusta 1939 sta bila zaradi smrti iz imenika zdravnikov Zdravniške zbornice za dravsko banovino izbrisana Mara Kučera, primarij zdravilišča v Topolšici, ter Vaso Savič, tamkajšnji šefzdravnik.²¹⁴

1940: Zbornik v spomin dr. Vasi Saviću

V zbirki Knjižnica centralnega higienskega zavoda je bil 50. zvezek posvečen dr. Saviću. Urednik je poudaril, da publikacija prvič odstopa od običajnega načina, je posvečena enemu človeku in objavlja tudi zapise laikov, nestrokovnjakov: Saviče-

²⁰⁸ Pašič, Priče iz Vojvodine, po Stevanu Vukovu.

²⁰⁹ Parastos po dr. Vasi Saviću u Svetouspenskom hramu u Petrovgradu. Banatska pošta, 11. 3. 1939, str. 1. Po: »Vasa Savić.«

²¹⁰ »Šta je parastos (zadušnice).«

²¹¹ Slovenec, 4. 3. 1939: Ponovni natečaj zdravniških mest. Slovenski narod, 3. 3. 1939: Ponovno razpisane zdravniške službe.

²¹² Jutro, 25. 5. 1939, str. 4: V. jugoslovenski protituberkulozni kongres.

²¹³ Slovenski narod, 1. 8. 1939, str. 3: Topolšica se neprestano razvija. Slovenija, 11. 10. 1910.

²¹⁴ Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, št. 67, 23. 8. 1939, vl. št. 18480/1.

Grob dr. Savića (splet).

vih pacientov. Centralni zavod kot najvišja higienska ustanova in strokovno znanstveno središče države je želel osvetliti pravo veličino in vrednost dr. Savića: ker so mnenja o njem deljena, ker je bil nezadostno in napačno ocenjen, ker to ni bilo storjeno za časa njegovega življenja in ker gre za eminentnega strokovnjaka z močnimi strokovnimi knjigami.²¹⁵

Vasa Stajić, srbski pisec in filozof, tajnik Matice Srbske,²¹⁶ ki je bil 6 let po 1,5 meseca v Topolšici, je zapisal, da je bil pravi Savićev pacient tisti, ki je prejel njegovo kirurško intervencijo. V Topolšici je bilo največ pacientov poleti: tedaj je tekel Savić, tekla Kučera, tekli vsi zdravniki, tekle sestre. Iz leta v leto so tekli vse več, ker se je v Topolšico javljalo vse več bolnikov. Ker vseh niso mogli sprejeti, so manj srečni morali čakati na vrsto: doma ali v okolici, Celju, Šoštanju. Pozimi je bilo manj dela, Savić je več spremljal strokovno čtivo in pisal.

²¹⁵ Konstantinović, Uvodna reč, str. 4, 5.

²¹⁶ »Vasa Stajić.«

– Vere v pamet in roko Savića in Kučere nisem dobil sam, piše Stajić, ampak sem jo prejel od pacientov in njihovih staršev. Ti pacienti niso bili lahkoverni. Večina med njimi je porabila svoje premoženje v Davosu ali Aflenzu, v Topolšico pa so prišli, išoč cenejši sanatorij. V Topolšici je bolnikom ugajal občutek: tu se ne trguje z našim zdravjem, tu nihče ne bogati, nihče ne prilagaja našega zdravljenja svojim interesom. Bolniki so pripovedovali neverjetne zgodbe o tem, koliko so potrošili in kako so jih goljufali, dokler niso izvedeli za Savića in Topolšico. – Ko sem leta 1934 prispel v Topolšico, sem našel bolnike zelo vznemirjene: proti Saviću je bila uvedena preiskava. Bolniki so pripravljali izjavo za ministrstvo, da nihče ne bo ostal v Topolšici brez Savića. Umiril sem jih, saj sem izvedel, da Savića ne bodo premestili, vendar so dolgo pripovedovali, da se preiskava sploh ni ukvarjala z operacijami njihovih pljuč, ampak s svečami, ki so bile zavedene v inventarju, ni pa jih bilo v skladišču.²¹⁷

Momčilo Janković: Kadarkoli so se bolniki vračali v Topolšico, so jih čakale nove metode zdravljenja. Dr. Savić je vedno vedel, kaj je potrebno storiti, in je to tudi znal izvesti. Bil je intuitiven v diagnostiki, pronicljiv v določanju terapije. – Pacient Vase Savića ni razmišljal o svojem zdravljenju: vedel je, da o tem razmišlja Vasa Savić: to je bilo dovolj, pacient je bil spokojen. – Kako je imel rad svojo Topolšico, kako se je veselil njenega širjenja in razvoja (spraševal je bolnike: *Ali kaj opaziš, kako ti je všeč?*) – Pravili so, da je grob. Vedeli smo, da nas Vasa Savić krega v našem interesu, ker s kršenjem hišnega reda škodimo svojemu zdravljenju. Zdravljenje pa je bilo za Savića nad vsem in kriterij za vse. Govoril je: »Rad imam ljudi, a nisem sentimentalen. Brez sodelovanja med pacientom in zdravnikom ni zdravljenja.« V ambulantni pa je pisalo: »Tuberkuloza se ne zdravi samo z besedami.«²¹⁸ – Ko se je jezil na zdravnike, se je jezil zaradi njihovega nedela, neznanja, napačnega dela, ne na njih kot ljudi. Če je kregal paciente, jih je kregal, ker se ne zdravijo. Vse za zdravljenje. Na zdravljenju je treba delati, pacienti

²¹⁷ Stajić, Dr. Vasa, str. 18, 19.

²¹⁸ Tuberkuloza se ne leči golim rečima. Momčilo, Dr. Vasa, str. 30.

enako neutrudno kot on, neprimerljivo neutrudno, brez ozira na vse prepreke. – Dr. Vasa Savić je živel samo zato, da bi delal. Zase osebno ni pričakoval nobene nagrade. Uradniška plača in stanovanje v eni sobi nad pisarnami uprave. Vsa nagrada mu je bila uspeh pri zdravljenju in želel je samo eno: še več možnosti za še boljše, še plodnejše delo.²¹⁹

Jelena Čvrkić: Pravil je: *Zdravnik mora imeti klinični instinkt, ki nekultiviran ne pomeni nič. Imeti mora pretanjena čutila.* – Ko je prišel k bolniku, kot bi v zraku že čutil njegovo stanje, in v tem se nikoli ni zmotil. Njegovemu očesu ni nič ušlo. Vsi njegovi čuti so bili izostreni, kot bi bil nekaj več kot človek. Kot bi imel notranje oko za bolnika. – Dr. Kučera je govorila, da zna dr. Savić fanatizirati tiste, ki jih ima rad.²²⁰

Slavka Simunović o dr. Kučera: Njeno delo smo videli pacienti od »pregledovalnice«, kjer nas je pretrkavala skupaj z dr. Savićem, preko laboratorijskega pregleda krvi, izpljuvka in drugega, pa vse do operacijske dvorane, kjer je – poleg asistiranja velikemu učitelju – samostojno dajala injekcije, izvajala blokade, torakokavstiko, skalenektomijo, operacije živca, dajala pnevmotorakse, vedno z isto resnostjo, predanostjo in požrtvovalnostjo. Mnogi bolniki, ki so poznali dr. Savića, so vendarle imeli raje, da jim ekserezo ali še posebej bolečo interkostalno blokado da dr. Kučera, kajti *ima lahko žensko roko.* – »Gospoda primarica« ni bila le Savićeva pomočnica, bila je sodelavka, pogosto enakovredna, a vedno nujno potrebna. – Z genialnimi posegi in idealizmom so reševali nerešljive primere, izgledalo je kot čudež. – S kolapsoterapijo so do decembra 1937 zdravili 534 otrok, z ležanjem na trdi blazini 238, z operacijami 296, umetnim enostranskim pnevmotoraksom 166, ekserezo (prekinitvijo živca frenikusa) 33, ožiganjem zarastlin (kavstika) 20, s kombinirano terapijo z ene strani 57, z obojestransko kolapsno terapijo 20.

²¹⁹ Janković, Dr. Vasa, str. 29–31.

²²⁰ Čvrkić, Dr. Vasa, str. 48, 49.

Spominska plošča v Topolšici

V Topolšici so hvaležni pacienti, zdravniki, sestre in uslužbenci zdravilišča zbrali 13.000 dinarjev in obema zdravnikoma »v trajen spomin« postavili kamnito spominsko ploščo z odlitima kiparskima portretoma,²²¹ domnevnim delom kiparja Božidarja Pengova.²²² Kmalu po nemški okupaciji med drugo svetovno vojno je bila plošča v duhu ponemčevanja odstranjena. Šolske sestre so jo shranile na podstrešje. Ploščo so ob osmi obletnici smrti, 2. 2. 1947, domala nepoškodovano vzdali v notranjem hodniku operacijskega trakta,²²³ tedanji šef zdravilišča dr. Mirko Karlin pa je med drugim o dr. Saviću povedal:

»Fanatično in s skrajno nesebičnostjo je hotel dokazati svojim inozemskim učiteljem, da smo tudi Jugoslovani pripravljeni sprejeti borbo zoper jetiko, to največjo sovražnico našega naroda. Ko so začeli drugod zatirati jetiko z nožem, je bil dr. Savić prvi, ki je začutil potrebo, da se izvežba za pljučnega kirurga. Tako je danes Savić zapisan v jugoslovanski zgodovini medicine kot pionir nove stroke – operativne ftiziologije. / Savićev kirurški vzpon in njegovi uspehi so spodbudili tudi Golnik k aktivnejšemu postopanju. Tako se je pod vodstvom dr. Neuba-uerja razvil Golnik v drugi center pljučne kirurgije in po prera-ni Savićeve smrti, ker je ta ostal brez naslednika, postal vodilni zavod, čigar tradicijo danes z uspehom nadaljuje dr. Furlan. / Čeprav kirurško usmerjen, ni dr. Savić nikdar zanemarjal drugih metod v zdravljenju pljučne jetike. Bil je izreden mojster prihoterapije in je kot dober priholog poznal vse težnje svojih bolnikov. Zato pa so mu bili bolniki bolj poslušni kot svojim la-stnim očetom. Dr. Savić je znal vzpostaviti edinstven odnos do

²²¹ Napis na plošči: Dr. Vasa Savić, šef lečilišta od 1922 do 1939; Dr. Mara Kučera, primarni lekar, saradjivala od 1925 do 1939; Ovu spomen-ploču postavljaju zahvalni pacienti, lekari, sestre i službenici lečilišta svojim požrtvovnim i nezaboravnim lekarima dr. Vasi Savić-u i dr. Mari Kučeri, koji su tragično završili svoj život 2. februara 1939 god. premoreni napornom borbom protiv teškog narodnog zla – tuberkuloze.

²²² Cestnik, Meh, Poročilo, str. 15.

²²³ Cestnik, Meh, Poročilo, str. 15.

bolnikov, ki uspe le redkokateremu zdravniku. Pripravil je bolnike do tega, da so – kajpada v svojo korist – sodelovali z njim in mu pomagali pri zdravljenju njih samih. Zavaljo tega je bil tudi brezobzirno strog nasproti vsakemu, ki bi hotel z nediscipliniranim ponašanjem rušiti sugestivnost njegove osebnosti.»²²⁴

22. 11. 1952: Na proslavi ob 30-letnici bolnišnice so se spomnili dr. Savića

Obstoj zavoda so šteli od prihoda dr. Savića v Topolšico, o njegovi vlogi ftizioterapevta in epidemiologa je govoril dr. Vrščaj.²²⁵

1954: Roman Desanke Maksimović Odperto okno (Otvoren prozor)

Srbska pesnica in pisateljica Desanka Maksimović je za časa dr. Savića v Topolšici večkrat obiskala svojega brata, zdravnika dr. Bogoljuba Maksimovića.²²⁶ Čez desetletja je napisala roman Odperto okno in v njem zajela mnoge drobce – nasula dejanske podrobnosti iz sanatorija in o dr. Saviću (v romanu imenovan dr. Nikola Stevanović), mdr.: anketa o tuberkulozi (str. 5), večerja v sanatoriju z zdravniki in gosti – obiskovalci bolnikov (str. 58), ministrstvo ne zagotovi sredstev za dokončanje stavbe; z ostanki hrane iz kuhinje krmijo svinje na ekonomiji zdravilišča; delo traja od sedmih zjutraj do mraka (str. 60); da bi bilo čim več sob za paciente, imajo zdravniki slaba stanovanja (str. 61); fanatizem upravnika, da se sanatorij posodobi in razširi; zname-niti mešani kompot češnja, zelena figa in hruška (str. 62); »lju-bezensko vzgojni posegi« šef-zdravnika: preprečevanje parč-kanj med samimi bolniki ter med bolniki in nižjimi zaposlenimi (str. 63); predvojno modno kopališče (str. 65); otroške barake

²²⁴ Karlin, Spominu, str. 189–191.

²²⁵ Cestnik, Meh, Poročilo, str. 20.

²²⁶ Hudales, Bolnišnica, str. 82. Po: Marinšek, Marjan: »Srebrne plesačice sem napisala v Topolšici ...« (intervju z Desnako Maksimović). Naš čas, 20. 2. 1981, str. 5.

s trdimi blazinami, spomini šef-zdravnika na svojo tuberkulozo v mladosti (str. 70); zavzemanje za nove metode zdravljenja (str. 71); boleštna strast šefa do dela in enake zahteve do osebja (str. 73), nejevoljnost nad bolniškimi odsotnostmi zdravnikov (ko delo čaka, je treba včasih delati tudi bolan, str. 74); pregled bolnika s slušalkami in pretrkavanjem (str. 75); bolniške vile, ki jih nadzorujejo posamezni zdravniki – pomočniki; temno ozadje gozda (str. 76); od kod in zakaj domnevna šefova grobost; vse je ustvarjeno z lastnimi sredstvi sanatorija (vsaka epruveta, vsaka stvar tu je kaplja naše krvi in znoja, str. 77), zdraviliški avtomobil in telefon (str. 78), stopnice do Mladike (str. 79), neozdravljivo bolni ne sme zasedati mesta ozdravljivemu (str. 81); barake za bolnike (str. 82); šef enkrat tedensko obhodi vse vile (87); nove otroške barake, prenovljen park, kanaliziran potok (str. 88); strokovni zapisi (str. 107); prezir do zasebne zdravniške prakse, ker ima trgovsko pridobitno izhodišče (str. 129); smo najbolj s tuberkulozo okužen narod v Evropi (str. 130); zdravnik v sanatoriju je siromašni vojak socialne medicine (str. 131); tuberkuloza je med ljudstvom še vedno stigma in sramota (str. 140); nove zdravniške ideje o potrebnosti samožrtvovanja za dobro ljudstva so podobne komunističnim (str. 141); poskusi zdravljenja otrok s švedsko gimnastiko (str. 142); skoraj vsak mestni otrok je okužen (str. 172); Topolšica dojeta kot planinski kraj (str. 201); mnogo ljudi ne ve, da tu zdravijo tudi otroke; zaljubljenost šefa v sanatorij (str. 202); zdravljenje z mirnim ležanjem (str. 203); knjiga o zgodovini sanatorija; skozi sanatorij je šlo veliko pisateljev, pa nihče ni želel pisati o sanatoriju in kako se ljudje v njem prerodijo (str. 206); potrebna je revolucija v zdravstveni politiki, ki je ni možno doseči iz operacijske sobe in ambulate ali preko ozdravljenih bolnikov, ampak iz Beograda (str. 208); krožna pot po gozdu nad sanatorijem (210); odrekel sem se vsemu, kar ni sanatorij – nosim ga kot polž hišo; sanatorij je célo majhno mesto (str. 211); čistost in urejenost okolice; pošta; električna centrala; iz prihrankov zdravilišča obnovljene stare stavbe in zgrajene nove; pot med upravo in ambulanto posuta s peskom (str. 212); šef eden najboljših kliničnih zdravnikov (str. 216); ambulanta, lekarna (str. 217); razvoj sanatorija, odkar je ministrstvo dovolilo, da sami razpolagajo s svojimi prihranki; otroška gozdna šola; šef kot zanesenjak; otročje ne zna skriti po-

nosa; linolej po tleh se blešči kot ogledalo in diši po bencinu (str. 218); kuhinja (str. 219); delavci v sanatoriju preobloženi z delom (str. 224); kapela sanatorija (str. 236); odhod šefa v Beograd (str. 248); nezadovoljstvo s seboj in vsem okoli sebe (str. 279); novica o njegovem samomoru v časopisu (str. 297); ne bodo ga pokopali v Beogradu (str. 300).

Po dr. Saviću sta bili poimenovani ulica in bolnišnica v Zrenjaninu, njegovo poprsje stoji kot eno od petnajstih v aleji velikanov v Karadjordjevem parku.²²⁷

V knjigi ob 90-letnici Bolnišnice Topolšica je dr. Hudales objavil zapis o dr. Saviću ter spomin Lojzke Firškovec, hčere ekonoma zdravilišča:²²⁸ *»Glavno poslopje je bilo uprava in tu je na vrhu imel stanovanje dr. Savić. /.../ Od uprave pa se je šlo naravnost na hrib po strmi gozdni stezi in tam je imel dr. Savić svoj »vikend« – leseno brunarico, kamor se je vsak dan, točno od 13^h do 15^h, umaknil na krajši počitek. Zato smo temu rekli »Mirni vrh«, saj je tedaj, ko je Savić šel počivat, morala biti spodaj v naselju popolna tišina. Vsi uslužbenci so morali hoditi tako rekoč po prstih, noben otrok ni smel tedaj zajokati, noben pes zalajati.«*

Grob dr. Savića je spomladi 2019 komunalno podjetje želelo odstraniti. Zasluge za ohranitev ima farmacevt Stevan Vukov, raziskovalec znanih zdravnikov iz srbske zgodovine in ustanovitelj Muzeja lekarništva:²²⁹ z upraviteljem pokopališča je našel rešitev za grob dr. Savića,²³⁰ na seji Srbskega zdravniškega društva je spomnil na dr. Savića in o njem pripovedoval tudi za Novosti.²³¹

Dr. Savića so omenjali kot najslavnejšega zdravnika tuberkuloznih,²³² najboljšega zdravnika za tuberkulozo v

²²⁷ Pašić, Priče iz Vojvodine, po Stevanu Vukovu. »Vojvodina.«

²²⁸ Hudales, Bolnišnica, str. 71, 72, 91

²²⁹ Đukić, Visoka moralna načela.

²³⁰ Malbaški, Istraživali smo.

²³¹ Pašić, Priče iz Vojvodine, po Stevanu Vukovu.

²³² Vreme, 4. 2. 1939, str. 12.

Jugoslaviji,²³³ idealnega zdravnika,²³⁴ vzornega zdravnik,²³⁵ prvega specialista ftiziologa v kraljevini SHS,²³⁶ najuglednejšega ftiziologa v državi,²³⁷ nepreseženega specialista za pljučne bolezni,²³⁸ eminentnega strokovnjaka, pionirja in eno največjih osebnosti povojne higienske službe na področju ftiziologije,²³⁹ delavca in borca – do fanatizma,²⁴⁰ zdravnika revolucionarja,²⁴¹ zvezdo med našimi zdravniki ftiziologi, /.../ ki je bolj znan v tujini kot pri nas,²⁴² idealističnega fanatika svojega poklica,²⁴³ nesebičnega zdravstvenega delavca, ki je v svoji doslednosti in zahtevnosti do okolice večkrat mejil na čudaštvo.²⁴⁴

Delo dr. Vase Savića in pomen Topolšice kot vodilnega državnega sanatorija za tuberkulozo v Jugoslaviji med obema vojnama nista dovolj ozaveščena.²⁴⁵

²³³ Delavska politika, 4. 2. 1939, str. 2: Bivši šef-zdravnik zdravilišča za tuberkulozne v Topolščici dr. Savić je izvršil samomor skupno s svojo asistentko.

²³⁴ Kmetski list, 8. 2. 1938, str. 3: Tragedija idealnega zdravnika.

²³⁵ Vreme, 3. 2. 1939, str. 5.

²³⁶ Pašič, Priče iz Vojvodine, po Stevanu Vukovu.

²³⁷ Jutro, 4. 2. 1939, str. 3: Tragedija dr. Savića in dr. Kučerove je vzbudila splošno obžalovanje v vsej državi.

²³⁸ Pravda, 3. 2. 1938, str. 9.

²³⁹ Konstantinović, Uvodna reč, str. 4, 5.

²⁴⁰ Dragović, Dr. Vasa, str. 20.

²⁴¹ Milišić, Dr. Vasa, str. 28.

²⁴² Vreme, 3. 2. 1939, str. 5.

²⁴³ Čvrkić, Dr. Vasa, str. 44.

²⁴⁴ Cestnik, Meh, Poročilo, str. 23.

²⁴⁵ Prim. SI_ZAC/0909, Zdravilišče Topolšica, historiat, »Vodnik.«.

Osnutek bibliografije Dr. Vase Savića:

Vazomotorna angina pectoris (1923),²⁴⁶ Indikacije za umetni pnevmotoraks pri pljučni tuberkulozi (1923),²⁴⁷ Državno zdravilišče Topolšica – načrt organizacije in dela centralnega zavoda za zatiranje tuberkuloze v Topolšici (1924),²⁴⁸ Torakoplastika v sodobni ftezeoterapiji (1924),²⁴⁹ Naše zdravstveno gibanje (1926),²⁵⁰ Tuberkuloza (1926),²⁵¹ Boj proti tuberkulozi kot socialni bolezni (1928),²⁵² Pet let sanatorijskega zdravljenja v Topolšici (1923–1927),²⁵³ Kolapsoterapija tuberkuloze pljuč (1930),²⁵⁴ Pregled dela državnega zdravilišča v Topolšici – s projektom za organiziranje antituberkulozne akcije v Dravski banovini (1932),²⁵⁵ Tuberkuloza in šola (1934),²⁵⁶ Pogled na

²⁴⁶ Savić, dr. Vasa: Angina pectoris vasomotoria, Deutsche medizinische Wochenschrift, 1923, str. 756.

²⁴⁷ Savić, dr. Vasa: Indikacije za večtački peumotoraks kod tuberkuloze pluća, Liječnički Vjesnik 5, 1923, str. 156–162.

²⁴⁸ Savić, dr. Vasa: Državno zdavilište Topolšica – nacrť za organizaciju i rad jednog centralnog zavoda za suzbijanje tuberkuloze u Topolšici. *Glasnik Ministarstva narodnog zdravlja* 6 i 7, 1924.

²⁴⁹ Savić, dr. Vasa: Torakoplastika u savremenoj ftezeoterapiji. *Liječnički Vjesnik* 1, 1924, str. 15–24.

²⁵⁰ Savić, dr. Vasa: Naš zdravstveni pokret. *Srpski književni glasnik*, 1. 3. 1926, str. 362–370.

²⁵¹ Savić, dr. Vasa: *Tuberkuloza. Socialna medicina III*. Zagreb: Izdanje Higienskog zavoda sa školom narodnog zdravlja, 1926.

²⁵² Savić, dr. Vasa: Borba protiv tuberkuloze kao socialne bolesti. *Nova Evropa* 8 (števila, posvećena socialni medicini in narodnemu zdravlju) 1928, str. 238–250.

²⁵³ Savić, Pet godina.

²⁵⁴ Savić, dr. Vasa: Kolapsoterapija tuberkuloze pluća. *Liječnički Vjesnik* 9, 1930, str. 405–424.

²⁵⁵ Savić, dr. Vasa: Pregled rada državnog lečilišta u Topolšici – sa projektom za organizaciju antituberkulozne akcije u Dravskoj banovini. *Glasnik Centralnog higienskog zavoda* 4–6, 1932

²⁵⁶ Savić, dr. Vasa: Tuberkuloza i škola, koreferat na 1. protituberkuloznem kongresu v Ljubljani, 12. 5 1934. *Zdravniški vestnik, kongresna številka* 6–8, str. 72–79.

sodobno kolapsno terapijo (1934),²⁵⁷ Jugoslavija v boju proti tuberkulozi (1932),²⁵⁸ Preprečevanje in zdravljenje tuberkuloze pljuč in ostalih organov (?),²⁵⁹ Tuberkuloza in njeno današnje zdravljenje (1935),²⁶⁰ Anketa o naši borbi proti tuberkulozi (1936),²⁶¹ Problem tuberkuloze in smernice za njegovo reševanje v Jugoslaviji (1938),²⁶² Pomen Heinzovih telesc za ugotavljanje stopnje hemolitičnega učinka fenilhidrazina (objavljeno posthumno).²⁶³

Viri

ZAC – Zgodovinski arhiv Celje

- SI_ZAC/0621, Okrajno sodišče Šoštanj, zbirke listin 1919, št. 229 in 230: kupna pogodba med Conradom Bertschetom in Državnim zakladom SHS za nepremičnine z. k. vl. 23, 110 in 111 k. o. Topolšica; kupna pogodba med Almo Bertsche in Državnim zakladom SHS za nepremičnino z. k. vl. 47 k. o. Topolšica; izbris nadzorstva.

Literatura

- Bohinjec, dr. J: Pozdravne besede. *Zdravstveni vestnik* 6-8, 1934, str. 9-10.

²⁵⁷ Savić, dr. Vasa: Pogled na savremenu kolapsoterapiju, glavni referat za drugo znanstveno temo 1. kongresa Jugoslovanskega fiziološkega društva, maj 1934. *Liječnički Vjesnik* 12, 1934, str. 493–518.

²⁵⁸ Savić, dr. Vasa: *Jugoslavija u borbi protiv tuberkuloze, higijenska služba 1920–1930*. Zagreb: Tipografija d. d., 1932.

²⁵⁹ Savić, dr. Vasa: *Predohrana i lečenje tuberkuloze pljuča in ostalih organa*. Zagreb.

²⁶⁰ Savić, dr. Vasa: *Tuberkuloza i njeno današnje lečenje*, Beograd, 1935.

²⁶¹ Savić, dr. Vasa: Anketa o našoj borbi protiv tuberkuloze. *Letopis Matice srpske*, knjiga 346, zvezek 1, julij–avgust 1936. Novi Sad, str. 75–94.

²⁶² Savić, dr. Vasa: *Problem tuberkuloze i smernice njegovog rešavanja u Jugoslaviji*. Beograd: Izdanje Centralnog higijenskog zavoda, 1938.

²⁶³ Savić, dr. Vasa: Značaj Heinz-ovih telašaca za određivanje stupnja hemolitičkog dejstva fenilhidracina. *Glas Srpske akademije*, Beograd, 1955.

- Cestnik, dr. Ivan, Meh, Drago: *Poročilo bolnice za tuberkulozo in pljučne bolezni v Topolšici 1947–1957*. Topolšica: Uprava Bolnice za tuberkulozo in pljučne bolezni v Topolšici, 1958.
- Čvrkić, Jelena: Dr. Vasa Savić i Dr. Mara Kučera. *U borbi protiv tuberkuloze. In memoriam pok. dr. Vasi Saviću sa stručnim priložima*. Beograd: Biblioteka centralnog higijenskog zavoda, 1940, str. 42, 41, 51
- Dragović, dr. Petar: Dr. Vasa Savić, borac protiv tuberkuloze kao društvenog zla. *U borbi protiv tuberkuloze. In memoriam pok. dr. Vasi Saviću sa stručnim priložima*. Beograd: Biblioteka centralnog higijenskog zavoda, 1940, str. 20–25.
- Dugac, Željko: *Protiv bolesti i neznanja. Rockefellerova fondacija u međuratnoj Jugoslaviji*. Zagreb: Srednja Europa, 2005.
- Đukić, Đuro: Visoka moralna načela oca srpske onkologije. *Politika*, 11. 5. 2020. <https://www.politika.rs/sr/clanak/453933/Visoka-moralna-nacela-oca-srpske-onkologije>. Dostop: 17. 9. 2022.
- Fišner, Marijan: Sahrana nesretnog lekara, Oplakan ne samo od porodice i prijatelja nego i od svojih bolesnika, dr. Vasa Savić sahranjen je juče u Petrovgradu. *Politka*, 4. 2. 1939, str. 9.
- Fišner, Marijan: Na petrovgradskom groblju telo dr. Savića dočekali su njegova majka in sestra-monahinja. *Politka*, 4. 2. 1939, str. 9.
- Hudales, Jože: *Bolnišnica Topolšica, 90 let*. Topolšica: Bolnišnica Topolšica, 2009.
- Karlin, dr. M(irko): Spominu dr. Vase Savića in dr. Mare Kučera ob osemletnici njune smrti. *Priroda, človek in zdravje* 1946/47, 2, str. 189–191.
- Konstantinović, dr. Bogoljub: Uvodna reč. *U borbi protiv tuberkuloze. In memoriam pok. dr. Vasi Saviću sa stručnim priložima*. Beograd: Biblioteka centralnog higijenskog zavoda, 1940, str. 3–7.

- Krajnc, dr. Branko: Ob 30-letnici bolnice za tuberkulozo Topolšica. *Savinjski vestnik*, 5. 12. 1952, str. 3.
- Kunčič, Mirko: Krivulje življenja III., Na vrtu na smrt obsojenih. *Srce in oko: revija Prešernove družbe*, marec 1991, str. 179–184
- Majcen, Vjekoslav: Filmski fond škole narodnog zdravlja »Andrija Štampar« u kinoteci Hrvatske. *Arhivski vjesnik* 30/1987, str. 71–88.
- Maksimović, Desanka: *Otvoren prozor*. Subotica: Minerva, 1954.
- Malbaški, Miroslava: Istraživali smo: gde su mesta večnog počinka znamenitih Zrenjaninaca i u kakvom se stanju trenutno nalaze? *Zrenjaninac*, 21. 11. 2019.
- Milišić, dr. Sveta: Dr. Vasa Savić na radu. *U borbi protiv tuberkuloze. In memoriam pok. dr. Vasi Saviću sa stručnim priložima*. Beograd: Biblioteka centralnog higijenskog zavoda, 1940, str. 26–28.
- Mulaček, Kazimir: Upravno poročilo državnega zdravilišča za tuberkulozo v Topolšici za leta 1923–1927. *Pet godina sanatorijskog lečenja u Topolšici (1923–1927)*. Zagreb: Izdanje Higijenskog zavoda sa školom narodnog zdravlja, 1928, str. 72–77.
- Nikolić, dr. Stevan: Doktoru Vasi Saviću – in memoriam. *Nova Evropa*, 1939, str. 52–53.
- Pašić, Slobodan: Priče iz Vojvodine: Doktoru Vasi Evropa skidala kapu. *Novosti*, 10. 4. 2019. <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:788261-Price-iz-Vojvodine-Doktoru-Vasi-Evropa-skidala-kapu>. Dostop: 14. 8. 2022.
- Prijatelj, Anton: Lušicky, Karel (1892–1958). *Slovenska biografija*. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi922210/>. Dostop: 16. 9. 2022.
- Prikelmajer, dr. Đorđe: Jugoslavija u borbi protiv tuberkuloze (poročilo o knjigi). *Srpski književni glasnik* 38, Beograd 1933, str. 66–68.

- Savić, dr. Vasa: Pet godina rada u državnom Zdravilištu Topolšica (1923–1927). *Pet godina sanatorijskog lečenja u Topolšici (1923–1927)*. Zagreb: Izdanje Higijenskog zavoda sa školom narodnog zdravlja, 1928, str. 5–68.
- Simunović, Slavka: In memoriam Dr. Mari Kučeri. *U borbi protiv tuberkuloze. In memoriam pok. dr. Vasi Saviću sa stručnim prilogima*. Beograd: Biblioteka centralnog higijenskog zavoda, 1940, str. 52–55.
- SKUPNI BIBLIOGRAFSKI DOPIS ČASOPISJA: *Glasilo K. S. K. jednote, Jugoslavija, Jutro, Politika, Pravda, Pravića, Slovenec, Slovenski narod, Tabor, Bündner Monatsblatt, Banatska pošta*.
- *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, št. 67, 23. 8. 1939.
- *Socialni arhiv*. Beograd: Središnja uprava za posredovanje rada, 1935.
- Stajić, Vasa: Dr. Vasa Savić kao čovek. *U borbi protiv tuberkuloze. In memoriam pok. dr. Vasi Saviću sa stručnim prilogima*. Beograd: Biblioteka centralnog higijenskog zavoda, 1940, str. 17–19.
- *Statistički godišnjak 1929*, knjiga 1, Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, 1932.
- *Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, redovan sazov ua 1925/26, III. knjiga. Beograd, 1926.
- *Studenti Beogradskog univerziteta 1838–1941: Hronologija političkog života*. Beograd: Univerzitetski odbor za proslavu 50 godina SKJ i SKOJ, 1971.
- Sudeta, Đuro: U Bolnici (nedokončano). *Proza I., priče i novele*. Zagreb: Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1943, str. 273–285.
- Sudeta, Đuro: *Proza II*. Zagreb. Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1943, str. 216–252.
- Šamšalović, dr. Gustav: Neke misli o »Školi rada« u Topolšici. *Pet godina sanatorijskog lečenja u Topolšici*

(1923–1927). Zagreb: Izdanje Higijenskog zavoda sa školom narodnog zdravlja, 1928, str. 69–71.

- Vrščaj, dr. Borut: Delo dr. Vase Savića. *U borbi protiv tuberkuloze. In memoriam pok. dr. Vasi Saviću sa stručnim prilogima*. Beograd: Biblioteka centralnog higijenskog zavoda, 1940, str. 34–41.
- Zupanič Slavec, Zvonka, in Slavec, Ksenija: Protituberkulozno poslanstvo Bolnišnice Topolšica – ob 90-letnici ustanovitve (1919–2009). *Acta medico-historica Adriatica* 2009;7(1), str. 267–276.
- Zupanič Slavec, Zvonka, in Šterbenc Svetina, Barbara: Bleiweis vitez Trsteniški, Demeter (1871–1928). *Slovenska biografija*. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi127486/>. Dostop: 16. 9. 2022.
- Zupanič Slavec, Zvonka: *Tuberkuloza, kuga 19. in 20. stoletja na Slovenskem: na primeru sanatorija Golnik 1921–1998*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, 2009.
- Život i rad dr. Vase Savića. *U borbi protiv tuberkuloze. In memoriam pok. dr. Vasi Saviću sa stručnim prilogima*. Ur. dr. Bogoljub Konstantinović. Beograd: Biblioteka centralnog higijenskog zavoda, 1940, str. 11–16.

Splet

- »Vasa Savić.« <https://bit.ly/3LFgGJO>. Dostop: 14. 8. 2022.
- »Vojvodina.« <https://bit.ly/3LAg6ga>. Dostop: 14. 8. 2022.
- »Pokojnika.« <https://bit.ly/3LR1LMJ>. Dostop: 14. 8. 2022.
- »Манастир Свете Меланије.« <https://bit.ly/3R19sAR>. Dostop: 7. 9. 2022.
- »Zenski manastir Svete Melanije.« <https://bit.ly/3DMFNYY>. Dostop: 7. 9. 2022.
- »Sjećanje na dr Vasu Savića, prvog srpskog fiziologa!« <https://bit.ly/3f1z6b9>. Dostop: 16. 9. 2020.
- »Brestovac.« <https://bit.ly/3DMG2Dm>. Dostop: 16. 9. 2022.

- »Đorđe Joanović.« <https://bit.ly/3Srmo41>. Dostop: 31. 8. 2022.
- »Opijelo.« <https://bit.ly/3BGPhCo>. Dostop: 31. 8. 2022.
- »Vodnik.« <https://bit.ly/3SnqSZq>. Dostop: 17. 9. 2022.
- »Wilhelm Knoll.« <https://bit.ly/3BBpfk5>. Dostop: 19. 9. 2022.
- »Karger.« <https://bit.ly/3R7w8z6>. Dostop: 19. 9. 2022.
- »Anniversary.« <https://bit.ly/3qYi3JQ>. Dostop: 19. 9. 2022.
- »Vasa Stajić.« <https://bit.ly/3dAdFwx>. Dostop: 19. 9. 2022.
- »Šta je parastos (zadušnice).« <https://bit.ly/3fcXLd9>. Dostop: 16. 9. 2022.

P. S.: Kako dr. Savić ni postal glavna oseba romana

Ko je bil članek že postavljen, sem iz Srbije dobil knjigo »Branimir Ćosić v pismih in dokumentih«: Ćosić je najboljšo delo »*Pokošeno polje*« dokončal avgusta 1933 v Topolšici, dr. Saviću je bral svoj še neobjavljeni roman, dr. Savić pa mu je kdaj pustil tudi kak izhod (v Celje), ki ga drugim bolnikom ni. Ćosić je Topolšico zapustil praktično ozdravljen, snoval je poroko z Milico Zorić, ki jo je tu spoznal, a je že januarja 1934 umrl zaradi prehlada. – »*Ko je še delal na Pokošenem polju, je že delal načrte za naslednji roman, Mrtvi morajo molčati, roman o tuberkulozi, kjer ne bi bilo govora o bolnikih, ampak o sami bolezni kot gospodarskem dejstvu oziroma surovini za eksploatacijo. Glavna oseba bi naj bil dr. Savić.*«²⁶⁴

R. P.

²⁶⁴ Savić, dr. Vasa: Značaj Heinz-ovih telašaca za određivanje stupnja hemolitičkog dejstva fenilhidracina. Glas Srpske akademije, Beograd, 1955.